

Nähtamatu enamus: Eesti kodanike liberaalne ja konservatiivne enesemääratlus ning hoiakud 2016. ja 2017. aastal

Martin Mölder

Kesk-Euroopa Ülikool

17.03.2017

1 Sissejuhatus

Vastandus “liberaalne” ja “konservatiivne” ning need mõisted on ühiskondade kirjeldamisel kasulikud, kui nad aitavad meil inimesi üksteisest eristada. Kui inimeste vahel, kes nimetavad ennast “liberaaliks” või “konservatiiviks”, erinevused puuduvad, ei ole nendel mõistritel ühte olulist otstarvet. Seega on nende uurimisel üheks peamiseks küsimuseks – mis eristab neid, kes nimetavad ennast ühte või teistmoodi?

Järgnevad leheküljed annavad ülevaate liberaalsuse ja konservatiivsuse arusaamadest Eesti ühiskonnas kahe 2016. ja 2017. aasta alguses läbi viidud küsitluse põhjal. Küsitlustes paluti inimestel hinnata oma liberaalsust või konservatiivsust, millele lisaks vastati hulgale erinevatele küsimustele oma poliitiliste eelistuste, majanduslike seisukohtade, sotsiaalsete hoiakute ja üldiste väärtushinnangute kohta. Kõige selle põhjal on võimalik uurida, mida “liberaalsus” või “konservatiivsus” vastajate jaoks tähendavad – millised on need konkreetset hoiakud, mis iseloomustavad taoliste enesemääratlustega inimesi, kuidas see aasta jooksul on muutunud ning mil viisil need hoiakud seostuvad inimeste erakondlike eelistustega.

Küsitletud inimeste põhjal on võimalik teha üldistusi Eesti kodanike kohta tervikuna, võttes arvesse küsitluse metoodikast tulenevat ebakindlust. Allpool on välja toodud üksnes järeldused, mille kohta võime üpriski kindlad olla ning seoseid ja erinevusi, mis ei ole piisavalt suured ja selged, et olla tähenduslikud, ei ole siinkohal otseselt mainitud, kuigi töö lisas välja toodud joonistel võib ka neid näha. Analüüs tugineb kahel aastase vahega läbi viidud küsitlusel ning seega on ajalise mõõtmise ja võimalike trendide uurimine piiratud. Sellele vaatamata juhitakse tähelepanu mitte ainult sellele, mis kahe aasta lõikes sama moodi silma paistab, vaid ka sellele, mis tundub olevat muutunud.

Alustame ülevaatega andmestikest, neis sisaldunud ja siinkohal kasutatud küsimustest ning inimeste üldisest paiknemisest liberaalsuse ja konservatiivsuse skaalal. Seejärel keskendume liberaalsuse ja konservatiivsuse ning sotsiaalsete ja majanduslike küsimuste omavahelis-

tele seostele – millised on need konkreetsed hoiakud, mis kõige enam eristavad taoliste enesemääratlustega inimesi? Millistel seisukohtadel on tüüpilised liberaalid ja millistel tüüpilised konservatiivid? Tulemuste paremaks mõistmiseks on vaadatud seoseid kõrvutatud inimeste enesepaigutusega teisel peamisel poliitika iseloomustamiseks kasutatud töövahendil – parem-vasak skaalal.

2 Ülevaade andmetest

Küsitluste andmed pärinevad AS Turu-Uuringite Omnibus küsitlustest, mis viidi läbi jaanuaris 2016 ja 2017. 2016. aasta küsitlusest on vastuseid 788-lt inimeselt ning 2017. aastal 795-lt inimeselt. Vastajate ring oli piiratud üksnes Eesti kodanikega ning andmed on esinduslikud nende ja mitte kogu elanikkonna suhtes. Seega puudutavad kõik allpool välja toodud järeldused ennekõike Eesti kodanikkonda. Terve elanikkonna puhul oleks see pilt ehk natukene erinev, kuna võib eeldada, et mittekodanike omadused ja hoiakud erinevad kodanike omadest. Kirjeldus valimitesse kuulunud inimestest on välja toodud Tabelis 1.

Tabel 1: Valimite kirjeldus.

	2016	2017
Meeste osakaal	45%	46%
Kõrgharitude osakaal	31%	27%
Keskmine vanus	48	49
Eesti keelt kõnelejate osakaal	87%	85%
Inimeste arv valimis	788	795

Nagu näha, siis ei ole need arvud kahe aasta lõikes täpselt samad, kuid on üksteisele väga sarnased. Taoline varieeruvus tuleneb lisaks nende näitajate muutumisele ajas sellest, et taolise suurusega juhuslikult valitud inimeste kogum ei ole kunagi täpselt sama koostisega kui see grupp inimesi, kelle hulgast nad on valitud. Taolistest erinevustest tuleneb ka teatud vea määr võimalike järelduste osas, mida on järgnevates analüüsides ning järeldustes arvesse võetud.¹ Allpool välja toodud joonistel on kuvatud seega usaldusvahemikud, kus uuritud näitaja tegelik väärtus kodanikkonnas võib paikneda. Näiteks kui kahe grupi sama näitaja usaldusvahemikud kattuvad, ei ole võimalik väita, et nende vahel on ka reaalne ja tähenduslik erinevus.²

¹ Keskmiste võrdluse puhul on usaldusvahemike määramiseks kasutatud tehnikat mille nimetus on *bootstrap* – olemasolevast valimist valitakse juhuslikult ja indiviide valimisse tagasi pannes algvalimi suurusega valim. Seda protseduuri korratakse teatud arv kordi (antud juhul 1000) ning iga sellise valimi kohta arvutatakse keskmine eraldi. Nende keskmiste jaotus näitab, kuidas tegelik keskmine populatsioonis – antud juhul kodanikkonnas – võib paikneda. Antud tehnika kohta vaata täpsemalt Mooney ja Duval (1993).

² Selleks, et andmestikke teha representatiivsemaks ning analüüsides tulemusi valideerimaks, on nendele küsitlusfirma poolt lisatud kaalud, mis teatud indiviide natuke rohkem ja teisi natuke vähem arvesse võtavad. See muudab valimi üldpilti Eesti kodanikkonna tegelikule koostisele sarnasemaks. Allpool ja lisas välja toodud analüüsid, välja arvatud keskmiste võrdlused, on kasutanud vastavaid kaale mudelite määratlemisel. Samad analüüsid sai tehtud ka ilma kaaludeta ning tulemused olid peaaegu täpselt samad. Seega on kasutatud valimid sisuliselt ka ilma kaalumata kasutatavad või vähemalt ei oma kaalude kasutamine siinkohal olulisi tagajärgi.

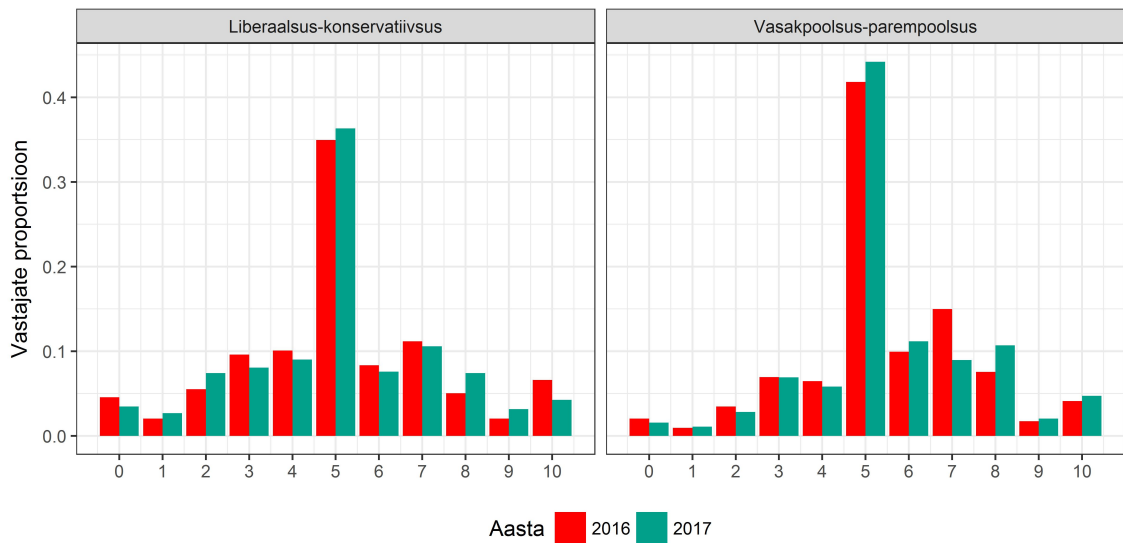
Küsitlused sisaldasid küsimusi, mis lisaks liberaalsele-konservatiivsele ja vasakpoolsele-parempoolsele enesemääratlusele 11-punkti skaalal palusid inimestel vastata spetsiifilisi sotsiaalseid ja majanduslikke hoiakuid puudutavatele teemadele. Kuigi kasutatud andmed sisaldasid potentsiaalselt palju enam selle enesemääratlusemõõtmega seotud küsimusi, on siinkohal keskendatud ennekõike nendele, mille puhul võiks eeldada seost. Pöörame tähelepanu sellele, kuidas ennast liberaalselt või konservatiivselt määratlenud või määratlemata jätnud inimesed suhtuvad immigratsiooniga seotud küsimustesse, mis on nende hoiakud peamistes sotsiaalses ning majanduslikes küsimustes, kuidas nad suhtuvad kooseluga seotud küsimustesse ning meeste ja naiste rollidesse ühiskonnas (kokku 32 küsimust). Lisaks vaatasime inimeste seisukohti küsimustes, millel pole ilmtingimata teoreetiliselt eristatavat konservatiivset või liberaalset poolust, kuid mis võivad liberaale ja konservatiive siiski üksteisest eristada (näiteks suhtumise demokraatiasse, Eesti elu-olusse ja välispoliitikasse, keskkonnakaitsetesse – kokku on vaadataud 15 sellist küsimust). Antud analüüsides on tähelepanu pööratud üksnes nendele küsimustele, mis kahe aasta lõikes olid samad, seega osad, mida küsiti ainult 2016. või 2017. aastal, on siinkohal välja jäänud. Sellele vaatamata on käsitletud küsimuste ring piisavalt lai ja mitmekesine, et anda mitmekülgne ülevaade sellest temaatikast Eestis antud hetkel. Lisaks enesemääratlusele ja hoiakutele paluti inimestel muu hulgas öelda ka oma erakondlik eelistus, juhul kui valimised toimuksid kohe, vanus, haridus, poliitikast huvitatuse määr ja emakeel. Vaata järgnevat analüüsi kasutatud küsimuste täpset loetelu Lisast [A](#).

Kõik nende andmestike analüüsid on tehtud statistilises programmis R (R Core Team [2015](#)). Joonistad on tehtud paketi "ggplot2" (Wickham [2009](#)) ning tabelite eksportimiseks on kasutatud paketti "stagazer" (Hlavac [2015](#)). Raporti kirjutamiseks on kasutatud keskkonda LaTeX.

3 Jaotus liberaalsuse ja konservatiivsuse skaalal

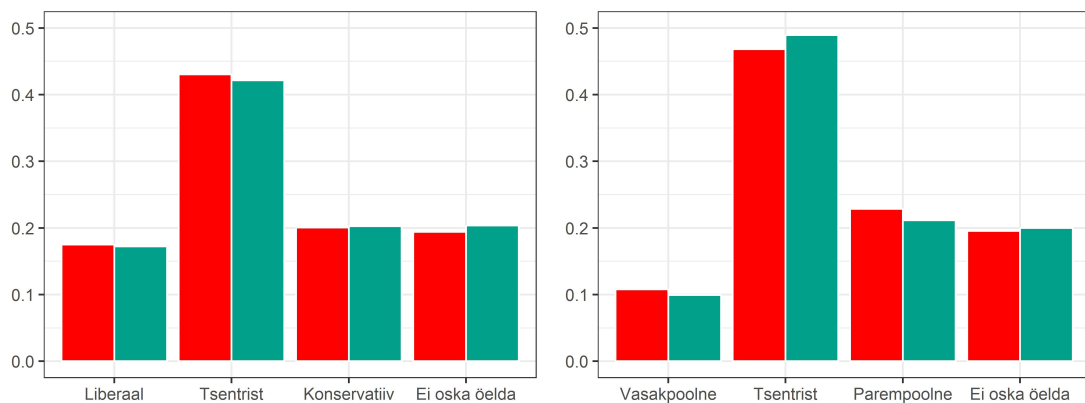
Vaatame esmalt, kuidas paiknevad inimesed vastavalt nende enesemääratlusele liberaalsuse ja konservatiivsuse skaalal. Võrdluseks on välja toodud ka nende enesepaigutus vasak-parem skaalal. Skaaladel tähistavad väiksemad väärtused vastavalt liberaalseid ning vasakpoolseid ja suuremad väärtused konservatiivseid ning parempoolseid seisukohti. Vastajate jaotus on kujutatud Joonisel [1](#).

Kui kõrvutada inimeste paiknemist mõlemal skaalal, siis on näha, et kui konservatiivsuse-liberaalsuse skaalal on inimesed jaotunud üpris sümmeetriliselt, siis vasak-parem skaala on selgelt paremale kaldu. Keskeltläbi on inimesed pigem parempoolsemad. Mõlema skaala puhul paigutab suur osa vastajatest ennast skaala keskele – kategooriasse, mis asub täpselt äärmuste vahepeal. Lisaks sellele on tähelepanu väärt asjaolu, mida antud joonistel ei ole näha. Märkimisväärne osa vastajatest – ligikaudu viiendik mõlema küsitluse ja küsimuse puhul – annab vastuseks "Ei oska öelda". Tavapärast on see andmestikes määratletud puuduva väärtusena ning taolised vastajad on uuringutest välja jäetud, kuid nende väga suur proportsioon teeb nende ignoreerimise siinkohal võimatuks.

Joonis 1: Vasak-parempoolse ja liberaalse-konservatiivse enesemääratluse jaotus 2016. ja 2017. aastal

Kui skaalade neli äärmist väärtust kodeerida “liberaalideks” ning “vasakpoolseteks” ja “konservatiivideks” ning “parempoolseteks”, kolm keskmist väärtust “tsentristideks” ning kaasata vastamata jätnud inimesed, siis näeb jaotus välja selline, nagu on kujutatud Joonisel 2. Kahe aasta lõikes ei ole see jaotus praktiliselt üldse muutunud. Umbes viiendik vastajatest määratleb ennast kas liberaali või konservatiivina, natuke vähem kui pooled tsentristidena ning ligikaudu viiendik ei oska sellele küsimusele vastust anda. Vasak-parempoolsuse puhul on üldpilt sarnane ning taaskord on näha kuidas parempoolseid inimesi on rohkem kui vasakpoolseid.

Joonis 2: Skaalade skaala üldpilt 2016 (punane) ja 2017 (roheline) aasta lõikes.

Kui oletada, et nii tsentristide kui ka ennast paigutamata jätnud inimeste puhul ei ole see skaala tähenduslik – inimesed ei taju ennast ei selgelt liberaalina ega konservatiivina – siis võiks öelda, et üldiselt omavad need terminid Eesti ühiskonnas mitte väga suurt eristusvõimet. Ligikaudu kaks kolmandikku inimestest jätab ennast sellel skaalal ühel või teisel

viisil määratlemata. Nagu aga allpool näeme, ei tähenda ainult viiendiku Eesti ühiskonna enesemääratlus konservatiivina seda, et spetsiifilisemad konservatiivsed hoiakud ei oleks vägagi levinud. Inimesed võivad olla konservatiivsete hoiakutega ilma, et nad ennast konservatiiviks nimetaks. Edasi pöörame tähelepanu just liberaalsuse ja konservatiivsuse skaalale ning jätame vasak-parem skaala enamasti otsese tähelepanu alt kõrvale (kõik alljärgnevad analüüsid on tehtud ka vasak-parem skaala puhul ning vastavaid tulemusi on siin-seal kommenteeritud ning pikemalt välja toodud Lisas B).

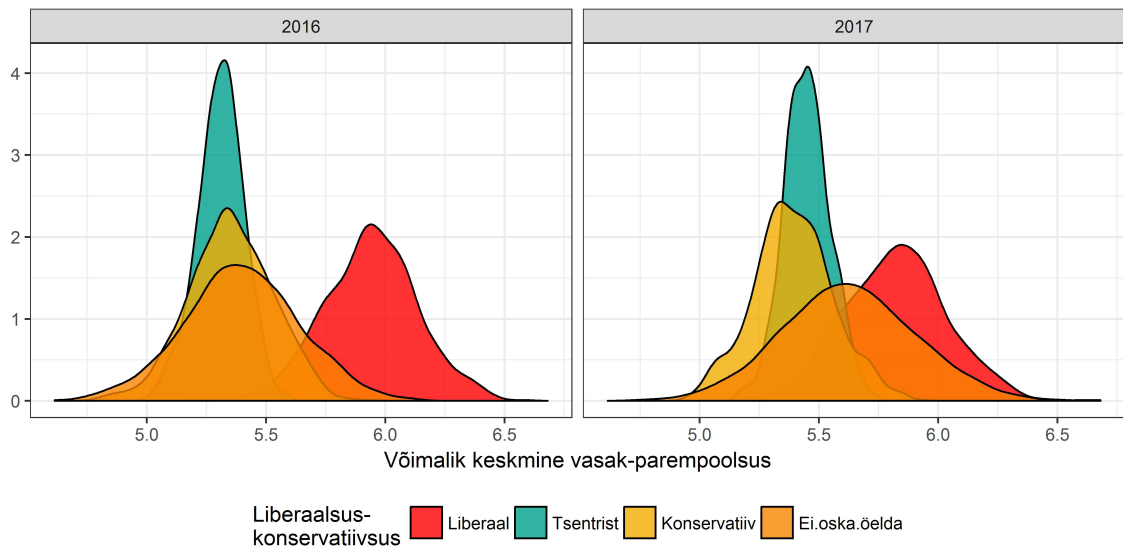
Me võime eeldada paljude konkreetsete hoiakute seost liberaalse või konservatiivse enesemääratlusega, kuid lõppkokkuvõttes on tegemist ennekõike empiirilise küsimusega. Mõisted “liberaalsus” ja “konservatiivsus” tähendavad seda, mida inimesed nedele mõistele omistavad ning see, mida analüütik või kommentaator nende tähenduse kohta võib eeldada, on tihti täiesti ebaoluline. Seega oleme järgnevalt vaadanud, milliseid spetsiifilisi hoiakuid – nii majanduslikke kui ka sotsiaalseid – need inimesed omavad, kes ennast sellel üldisel skaalal ühel või teisel viisil määravad. See ei ole päris sama, kui inimeste käest küsida, mis on nende mõistete tähendus, kuid on siiski üpriski hea kaudne viis nende mõiste tähenduse avamiseks. Võibolla isegi parem, kuna konkreetsetele küsimustele vastates määratlevad inimesed ennast millegi suhtes, mis on mõistetavam kui taolised abstraktsed terminid nagu “liberaalsus” või “konservatiivsus”.

Enne, kui suundume konkreetsete küsimuste juurde, oleks kasulik pilk heita kahe üldise enesemääratluse – liberaalsuse-konservatiivsuse ning vasakpoolsuse-parempoolsuse – omavahelisele seosele. Kas inimesed, kes nimetavad ennast konservatiivseks, eristuvad oma vasak-parempoolsuse poolest nendest, kes nimetavad ennast liberaaliks? Joonis 3 näitab, kuidas erineva liberaalse-konservatiivse enesemääratlusega inimeste võimalik keskmine paigutus vasak-parem skaalal on jaotunud. Mida kõrgem on kõver, seda tõenäolisemalt paikneb vastava grupi keskmine just skaala selles kohas. Antud juhul võiks järeldada üksnes seda, et inimesed, kes defineerivad ennast liberaalina, paigutasid ennast vasak-parem skaalal 2016. aastal natuke enam paremale kui konservatiivid, tsentristid või inimesed, kellel enesemääratlus puudus. 2016. aastal oli see erinevus selgem, kuid 2017. aastal vaevumärgatav. Seega väga olulist seost nende kahe enesemääratluse vahel ei ole.

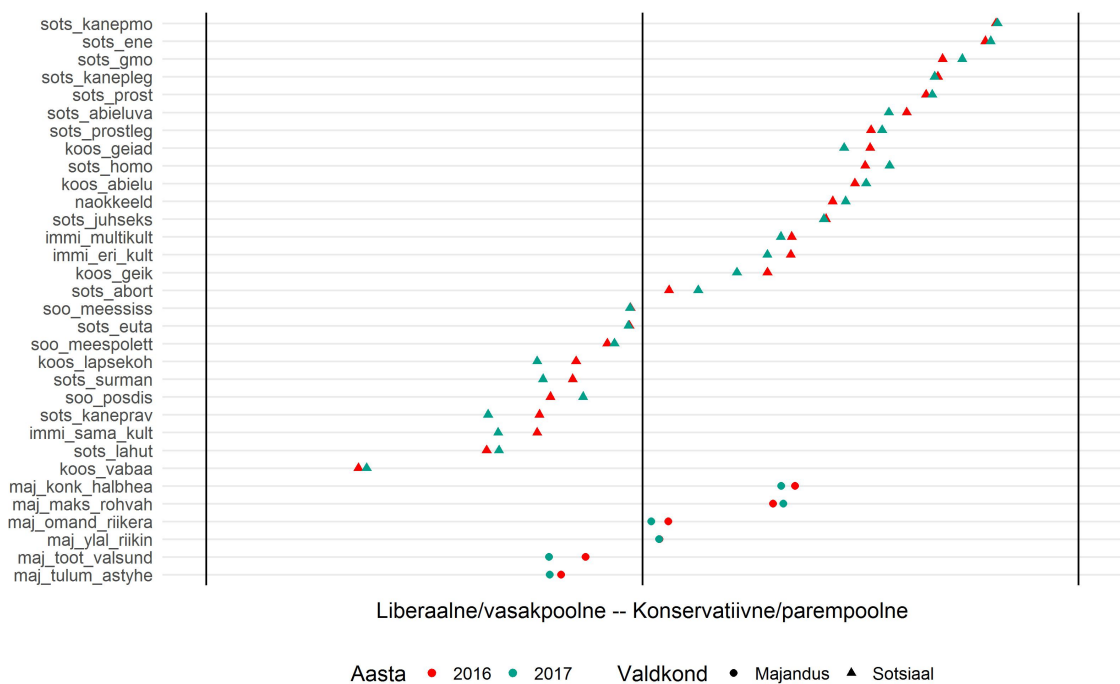
4 Üldine enesemääratlus ning konkreetsed hoiakud

Järgnevalt vaatame, kuidas inimeste konkreetsed hoiakud erinevad lähtuvalt sellest, kas nad määratlevad ennast liberaali või konservatiivina, või ei ole ennast otseselt nendes terminites eristanud. Spetsiifilisi hoiakuid puudutavad küsimused, kui võimalik, on kõik ümber kodeeritud nii, et väiksemad väärtused tähistavad vastuseid, mis võiksid eeldatavalt olla liberaalsed või vasakpoolsed ning suuremad väärtused viitavad vastustele, mis võiksid olla traditsiooniliselt konservatiivsed või parempoolsed. Terviklik loetelu küsimustest on välja toodud Lisas A.

Joonis 4 näitab, kuidas paiknevad keskmised vastused siinkohal käsitletud sotsiaalsetele ja majanduslikele küsimustele kahe aasta lõikes ning võttes arvesse küsimuste skaala kogu

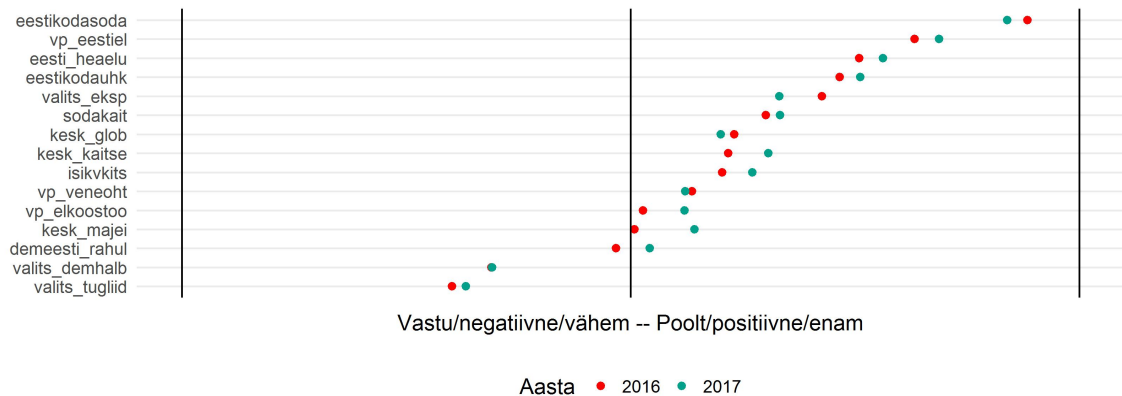

Joonis 3: Võimalik keskmine vasak-parempoolsus ühiskonnas liberaalse-konservatiivse enesemääraluse lõikes.

Joonis 4: Sotsiaalsete ja majanduslike hoiakute keskmiste paiknemine absoluutskaalal. Keskmine vertikaalne joon näitab "tsentristliku" vastuse paiknemist ning kaks äärmist tähistavad vastavalt maksimaalselt liberaalset või vasakpoolset ning konservatiivset või parempoolset vastust. Küsimused on tähistatud lühenditega, mis on pikemalt lahti seletatud Lisas A.

ulatust. Vastavaid ajalisi erinevusi vaatame täpsemalt allpool, kuid siinkohal oleks oluline tähelepanu juhtida keskmiste vastuste üldisele paiknemisele. Kõige enam on näha, et keskeltläbi jäävad inimeste vastused kuhugi skaala keskele või keskmest paremale. Liberaalsuse-konservatiivsuse absoluutskaala liberaalne pool on üpriski tühi.

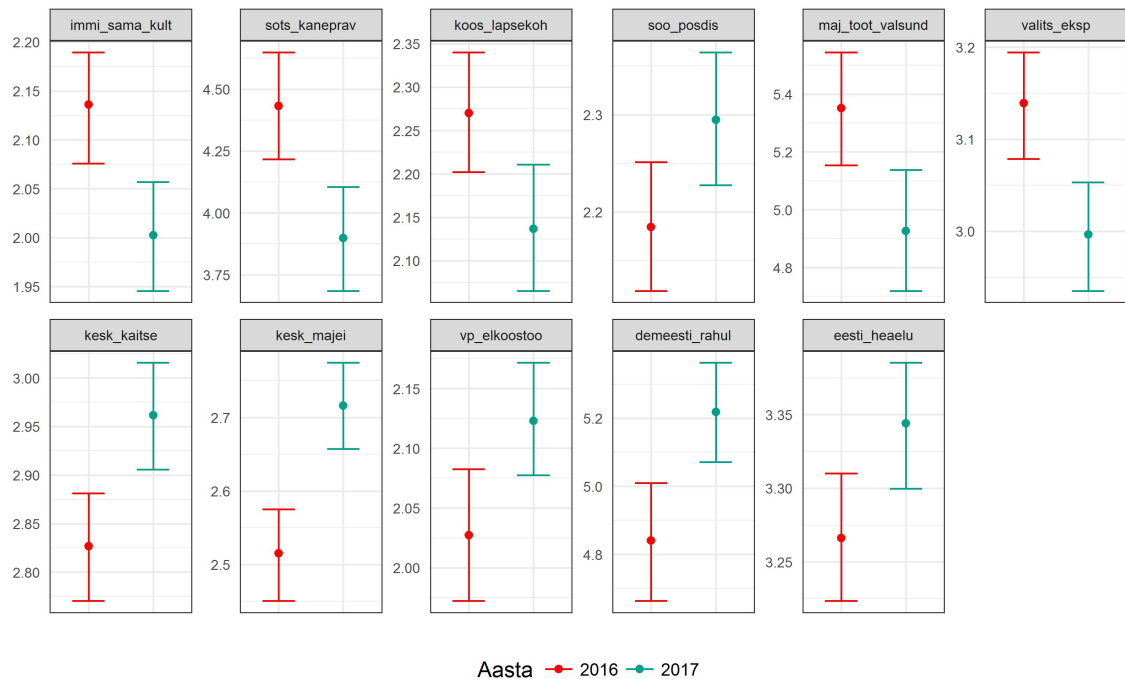
Joonis 5: Muude hoiakute keskmiste paiknemine absoluutskaalal. Keskmise vertikaalne joon näitab vastust, mis paikneb kahe võimaliku äärmuse vahel ning äärmised vertikaalsed jooned tähistavad vastavalt maksimaalset poolt- või vastuseisu nendele küsimustele. Küsimused on tähistatud lühenditega, mis on pikemalt lahti seletatud Lisas A.

Joonisel 5 on välja toodud inimeste keskmised vastused küsimustele, millel ei ole ilmtingimata eelnevalt määratletavat liberaalset või konservatiivset poolust. Pole alust eeldada, et hoiakuid keskkonnakaitse osas või uhkust Eesti kodanikuks olemise üle määrab kuidagi inimeste konservatiivsus või liberaalsus. Terviklikuma pildi saamiseks oleme need aga samuti analüüsi kaasanud, sest erinevused nendes küsimustes võivad eksisteerida ja olla informatiivsed meie eeldustest hoolimata.

Kui mõtleme üldise enesemääratluse jaotusele, nagu oli näha Joonisel 1, siis peaks siinkohal silma torkama üks tähendusrikas erinevus. Kui enesemääratlus oli sümmeetriliselt jaotunud ümber skaala keskpunkti ning oli näha peaaegu sama palju keskmisest liberaalsemaid ja keskmisest konservatiivsemaid inimesi, siis antud konkreetsemate sotsiaalsete küsimuste puhul on näha, et tegelike hoiakute tasandil on inimeste vastused kõiki võimalikke vastuseid arvesse võttes pigem konservatiivsed.

Jägnevalt oleks kasulik saada täpsem ülevaade sellest, kuidas on inimeste spetsiifilised sotsiaalsed ja majanduslikud hoiakud aasta jooksul muutunud ning milliste küsimuste puhul on näha üldisi muutusi, mis on piisavalt suured, et nad oleks statistilise vea piiresst väljas ning saaksime väita, et tõenäoliselt on ka ühiskonnas tervikuna midagi selle aasta jooksul muutunud. Joonisel 6 on välja toodud küsimused, mille puhul keskmiste erinevus kahe aasta lõikes on piisavalt suur, et võiks enam-vähem kindlalt öelda, et midagi on muutunud. Keskmiste võrdlus kõikide küsimuste lõikes on välja toodud Lisas B.

Üldpildis ei ole enamike hoiakute puhul 2016. ja 2017. aasta vahel midagi murranguliselt muutunud – keskmistes ei ole võimalik märkimisväärset erinevust välja tuua. Siiski, teatud küsimuste puhul on näha erinevust. Inimesed on üldiselt muutunud liberaalsemaks samast kultuuriruumist pärit immigrantide suhtes, lapsesaamise kohustuse osas ning ravikanepi osas. Lisaks on inimesed muutunud vasakpoolsemaks töötute õiguste osas – inimesi pooldavad enam töötute õigust valida endale sobiv töökoht vastandina kohustusele võtta vastu töö, mida neile pakutakse.

Joonis 6: Võimalikud keskmised vastused sotsiaalsetele ja majanduslikele hoiakutele 2016. ja 2017. aasta lõikes. Punktid tähistavad parimat ennustust populatsiooni väärtuse kohta ning jooned usaldusvahemikke, kus tegelik väärtus võib paikneda. Joonte kattumise ulatus näitab kuivõrd tõenäoline on see, et tegelikult erinevust ei eksisteeri.

Kui mõnes küsimuses on toimunud selge libareliseerumine, siis väga selget nihet konservatiivsuse suunas on näha vähem. Siiski, teatud taolist trendi on näha soolise võrdõiguslikkuse edendamise osas, abordi õigustatuse ning geneetiliselt muundatud toiduainete suhtes (vaata Lisas B). Kahe viimase puhul on aga järeldused võimaliku muutuse osas üpris kaheldavad – statistilise vea piirid kattuvad ning arvestatava tõenäosusega võib öelda, et vastavat muutust ühiskonnas pole tegelikult toimunud.³

Kui vaadata muutusi lisaks sotsiaalsetele ja majanduslikele hoiakutele ka teistes küsimustes, siis on näha, et aasta jooksul on muutnud inimeste hoiakud ekspertide valitsusse kuulumise, keskkonnakaitse ja demokraatiaga rahulolu osas. Inimesed peavad vähem vajalikuks seda, et valitsusse oleksid määratud eksperdid, väärtustavad enam keskkonnakaitset ning on üldiselt enam rahul demokraatia toimimisega Eestis.

Kuidas aga eristuvad liberaalsete või konservatiivsete enesemääratlustega inimeste keskmised vastused kõikides nendes küsimustes? Kõik keskmised ja nende muutumine aasta jooksul on välja toodud tervikliku ülevaate saamiseks Lisas B ning siinkohal on vaadatud üksnes neid, kus on näha suuremaid ja selgemaid erinevusi liberaalide ja konservatiivide vahel. Mida

³ Kui vaadata neid erinevusi, mida on kuvatud Joonistel 4 ja 5, siis võib näha, et mõnede küsimuste puhul, mida siinkohal ei ole mainitud, on erinevus näiliselt suurem. Nende küsimuste puhul on aga palju enam ebakindlust tegeliku väärtuse paiknemise osas – vaata Lisa B, kuna inimeste hoiakud on palju mitmekesisemad, ning seega ei ole võimalik öelda, et tähenduslik erinevus keskmiste vahel on olemas.

on võimalik kõige üldisemalt märgata?

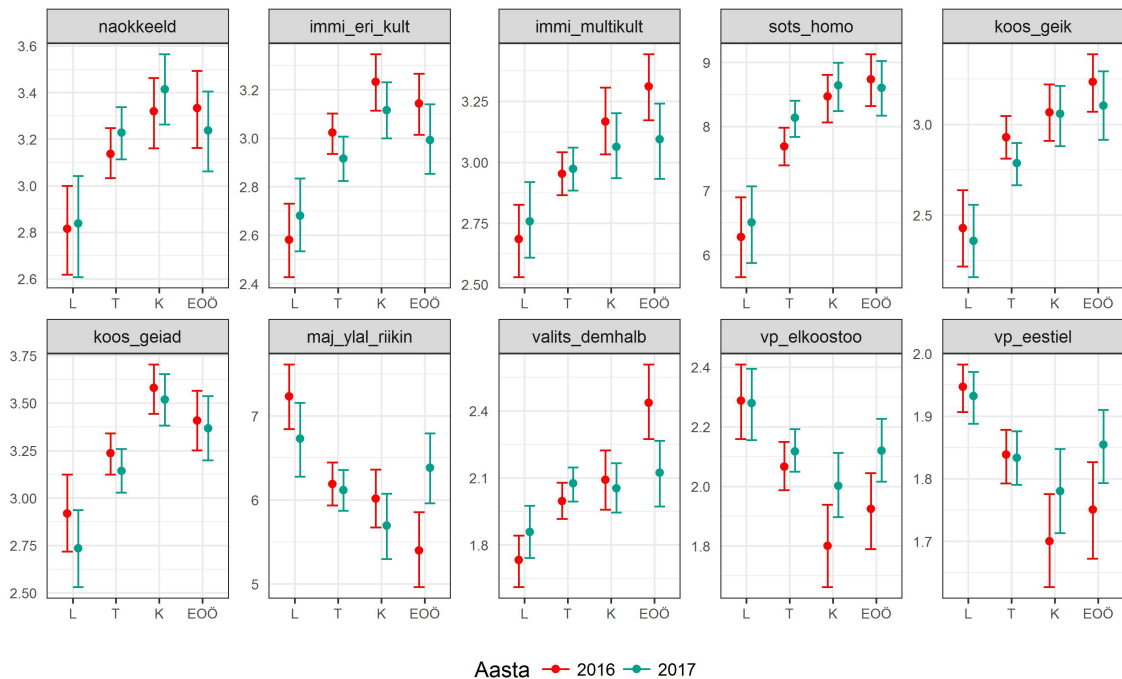
Esmalt, teatud muutujate puhul seos liberaalse-konservatiivse enesemääratlusega ilmselgelt puudub – võimalike keskmiste väärtuste puhul ei ole näha märkimisväärsed erinevusi enesemääratluskategooriate vahel. Näiteks lapsesaamiskohustuse, vabaabielu ning abieluväliseid suhteid puudutavates küsimustes sisuliselt puudub üldine erinevus liberaalide, konservatiivide, tsentristide ja ennast mitte määratlenud inimeste vahel. Kui vaatame erinevusi, mis olid mõlema küsitluse puhul märgatavad – s.t. vähemalt üks enesemääratluse kategooria oli teisest oluliselt erinev, pidades eriti silmas liberaale, tsentriste ja konservatiive – siis oli see täheldadav järgmiste küsimuste puhul (välja toodud Joonisel 7):

1. Näokatte keeld (naokkeeld).
2. Immigratsioon erinevast kultuuriruumist (immi_eri_kult).
3. Multikultuursus (immi_multikult).
4. Üldine suhtumine homoseksuaalsusesse (sots_homo).
5. Samasooliste kooselu (koos_geik).
6. Samasooliste õigus adopteerida lapsi (koos_geiad).
7. Inimeste endi või riigi kohustus vastutada enda ülalpidamise eest (maj_ylal_riikin).
8. Umbusaldus demokraatia vastu (valits_demhalb).
9. Toetus Euroopa Liidu koostööle (vp_elkoostoo).
10. Toetus Eesti kuulumisele Euroopa Liitu (ev_eestiel).

Paljude puhul nendest on näha ka teatud trende üldiste ja kestvate erinevuste taustal. Näiteks seoses suhtumisega multikultuursusesse ja erinevast kultuuriruumist tulevasse sisserändesse on erinevused vähenenud. Samuti on erinevused vähenenud Euroopa Liidu temaatikal – konservatiivid on liikunud palju lähemale liberaalidele – ning suhtumises demokraatiasse.

Teatud küsimuste puhul on aga selge, et kui 2016. aastal seos puudus, siis 2017. aastaks on teatud erinevused tekkinud või vastupidi – kui 2016 olid erinevused veel olemas, siis 2017 ei ole neid võimalik enam näha. Näiteks meeste rolli poliitikas ja ettevõtluses puudutava küsimuse ning lahutuse, abielu ja abordi temaatikal on toimunud selge polariseerumine. Liberaalid on muutunud mõnevõrra liberaalsemaks ning konservatiivid mõnevõrra konservatiivsemaks, ning kokku piisavalt, et erinevust nende gruppide vahel on võimalik märgata.

Samuti on majandust puudutavate küsimuste puhul näha, et erinevus enesemääratluse kategooriate vahel on aasta lõikes langenud. Võib oletada, et majanduslik tõlgendus selles enesemääratluse dimensioonis on olulisust kaotamas ning teatud sotsiaalsete väärtuste olulisus on suurenemas. Lisaks majandusküsimustele on depolariseerumist aga näha ka prostitutsiooni ja kanepi legaliseerimise ning meeste kui peamiste sissetuleku teenijate osas. Ei ole võimalik öelda, et inimesed oleks üldiselt nendes küsimustes muutunud enam liberaalsemaks või konservatiivsemaks. Küll aga saab väita seda, et nendes küsimustes on liberaalsuse-konservatiivsuse skaala kaotamas oma eristusvõimet.

Joonis 7: Keskmised vastused konkreetseid hoikauid puudutavatele küsimustele konservatiivse enesemääratluse kategooriate lõikes, 2016 ja 2017. Punktid tähistavad parimat ennustust populatsiooni väärtuse kohta ning jooned usaldusvahemikke, kus tegelik väärtus võib paikneda. Joonte kattumise ulatus näitab kui võrd tõenäoline on see, et tegelikult erinevust ei eksisteeri. Enesemääratluse lühendid: L – liberaal, T – tsentrist, K – konservatiiv, EOÖ – ei oska öelda.

Kui vaatame küsimusi, mis pole rangelt ei sotsiaalsed ega majanduslikud, siis on üldiselt näha, et viimase aastaga on liberaalide ja konservatiivide erinevused pigem kadunud või oluliselt vähenenud. Kui 2016. aastal oli selgeid erinevusi näha demokraatia toetamise, majandusarengu keskkonnale eelistamise ning Euroopa Liidu toetamise osas, siis 2017. aastal neid erinevusi enam niivõrd ei olnud võimalik märgata. Suurenevat polariseerumist nendes küsimustes täheldada ei ole. See toetab väidet, et liberaalsus-konservatiivsus on ennekõike sotsiaalne mõõde.

Kui vaatame, kuidas erinevad enesemääratluskategooriad üksteise suhtes paigutuvad, siis on näha, et sotsiaalsetes küsimustes, nagu oodata võib, on liberaalid selgelt kõige liberaalsemal positsioonil ning majandusküsimustes teistest kindlalt paremal pool. Seega on sotsiaalsed liberaalid ühiskondlikult vasakpoolsed aga majanduslikult pigem parempoolsed. Natuke üllatav on aga see, kuhu paigutuvad inimesed, kes ütlesid, et neil liberaalne-konservatiivne enesemääratlus puudub. Praktiliselt kõikide küsimuste puhul, kus erinevus gruppide vahel paistab silma, on näha, et tegemist on ennekõike konservatiividele sarnaste hoiakutega inimestega. Ning mis on veelgi olulisem välja tuua – teatud küsimuste puhul on tegemist isegi konservatiivsemate inimestega kui konservatiivid ise. Näiteks prostitutsiooni puudutavates küsimustes on tegemist kõige konservatiivsemate vastajatega. Seega võiks järeldada, et selle vastajategrupi näol on tegelikult tegemist konservatiividega, olenemata sellest, et nad ise endlale sellist silti ei määra või ei ole valmis seda küsitluses tunnistama.

See muudab ka väga oluliselt selle ideoloogilise mõõtme üldpilti Eestis. Kui me vaatame üksnes otsest enesepaigutust, siis taolised nähtamatud konservatiivid jäävad märakamata ning järeldame ekslikult, et liberaale ja konservatiive on Eesti ühiskonnas enam-vähem sama palju – umbes üks viiendik. Samas tuleks tegelikult paljusid ennast mitte määratlenud vastajaid pidada samuti konservatiivideks ning võiks isegi oletada, et ühiskonnas on konservatiive vähemalt kaks korda rohkem kui liberaale. See peegeldab inimeste jaotust vasak-parem skaalal, kus vastajad kalduvad paremale. Sama on tegelik olukord ka liberaalsuse-konservatiivsuse skaalal, kus inimesed on pigem konservatiivid ehk siis sotsiaalses mõttes paremal.

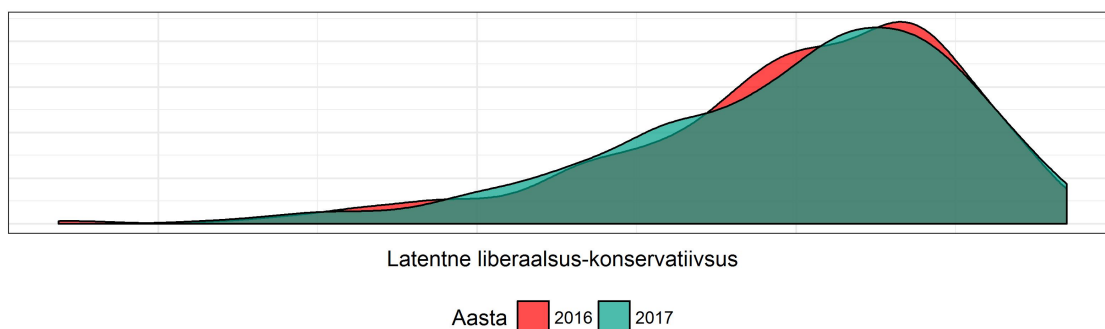
Lisaks nähtamatutele konservatiividele paistab silme veel üks oluline trend Eesti kodanikkonna väärtusruumis. Kui keskendume nendele küsimustele, kus üks või teine vastajate grupp eristub oma keskmise vastuse poolest, siis on näha tendentsi, et eristuvaks grupiks on sageli liberaalid ning ülejäänud vastajad on üpriski sarnased üksteisega. Näeme sellist tendentsi näiteks näokatte keeldu, erinevast kultuuriruumist pärinevat immigratsiooni, kanepi kasutamist ja homoseksuaalsust puudutavates küsimustes. Sama trendi on märgata ka majandusküsimuste puhul, kus liberaalid on selgelt parempoolsed aga ülejäänud gruppide vahel suurem erinevus puudub. Seega võiks öelda, et ka tsentristide näol on tegemist pigem konservatiivsete hoiakutega inimestega, mis nihutab hoiakute ruumi üldpilti Eesti kodanike hulgas veelgi ühele poole kaldu. Kui spetsiifilisi küsimusi vaadata, siis on tihti tegemist olukorraga, kus eristub väike osa liberaale (umbes 20% elanikkonnast) palju ühtsemalt konservatiivsest elanikkonnast (umbes 80% vastajatest).

Veelgi enam, kui pidada meeles võimalike vastuste absoluutskaalat, siis tihti paiknevad isegi liberaalid suhteliselt skaala keskel ning kaugel kõige liberaalsemast võimalikust vastusest. Vaatame näiteks näokatte keelu toetamist puudutavat küsimust. Siinkohal oli neli võimalikku vastusevarianti: ei (kodeeritud 1), pigem ei (2), pigem jah (3) ning jah (4). Näeme, et tsentristid, konservatiivid ning need, kes ei oska sellele vastata, paiknevad kuskil vastuste 'pigem jah' ning 'jah' vahel. Liberaalid annavad küll keskmiselt liberaalsema vastuse, kuid ka nende seisukoht on lähemal vastusele 'pigem jah' kui 'pigem ei'. Näeme, et enesemääratluse järgi liberaalid paiknevad skaalade keskel või koguni konservatiivsel poolel ka paljudes teistes küsimustes nagu näitaks erinevast kultuuriruumist sisseänne, multikultuursus, kanepit kui narkootikumi puudutavad küsimused, homoseksuaalsust puudutavad küsimused jne. Loomulikult, kui vaatame üksikute vastuste jaotust, siis on ka liberaalide hulgas vastajaid, kes annavad kõige liberaalsemaid vastuseid, kuid kui vaadata üldist tendentsi, siis liberaalide näol on tegemist keskeltläbi pigem tsentristlike vaadetega inimestega, kui absoluutses mõttes liberaalidega.

Antud tähelepanek korrigeerib eelpool välja joonistunud pilti veelgi. Tõele näkku vaadates tuleks mitte ainult väita, et suurem osa Eesti ühiskonnast, kaasa arvatud need, kes ütlevad, et nad on liberaalsuse-konservatiivsuse skaalal kuskil keskel, ja need, kes ütlevad, et neil seisukoht selles osas puudub, on konservatiivid, vaid ka seda, et enamjaolt need, kes ütlevad, et nad on liberaalid, omavad tegelikult suhteliselt tsentristlikke või koguni konservatiivseid vaateid. Tõelisi liberaale vähemalt sotsiaalsetes küsimustes paistab olevat Eestis vähem kui

enesemääratluse järgi võiks eeldada.

Kasutades inimeste vastuseid sotsiaalsetele küsimustele on võimalik statistiliselt konstrueerida inimeste paiknemine latentsel liberaalsuse ja konservatiivsuse skaalal. Kui eeldame, et kõik üldisi sotsiaalseid hoiakuid puudutavad küsimused väljendavad teatud määral aluseks olevat otseselt väljendamatat konservatiivsust või liberaalsust, siis on võimalik inimeste vastuseid analüüsides ennustada, milline on nendele aluseks olev liberaalsuse või konservatiivsuse määr.⁴ Vastav jaotus on välja toodud Joonisel 8. On selgelt näha, et see skaala on selgelt konservatiivsuse poole kaldu.

Joonis 8: Võimalik tegelike liberaalide ning konservatiivide jaotus konkreetsetest sotsiaalsetest küsimustest konstrueeritud latentsel skaalal.

Enne, kui läheme edasi, oleks oluline välja tuua veel üks üldine seik. On näha, et liberaalne ja konservatiivne enesemääratlus nende kahe aasta lõikes eristab vastajaid nii sotsiaalsete kui ka majanduslike küsimuste lõikes ja aasta jooksul on majanduslike küsimuste osakaal vähenenud. Kui vaadata vastajate jaotust nende samade küsimuste puhul, kuid vasak-parempoolsuse kontekstis (välja toodud Lisas B), siis on näha, et selle skaala puhul on erinevused majandusküsimustes palju suuremad ning paljudes sotsiaalsetes küsimustes (mõne üksiku erandiga) see skaala inimesi ei erista. Seega võib üldiselt järeldada, et vasak-parempoolsus on pigem majanduslik skaala ning liberaalsus-konservatiivsus segu sotsiaalsetest ja majanduslikest elementidest, millest esimesed on oma olulisust suurendamas ning viimased kaotamas.

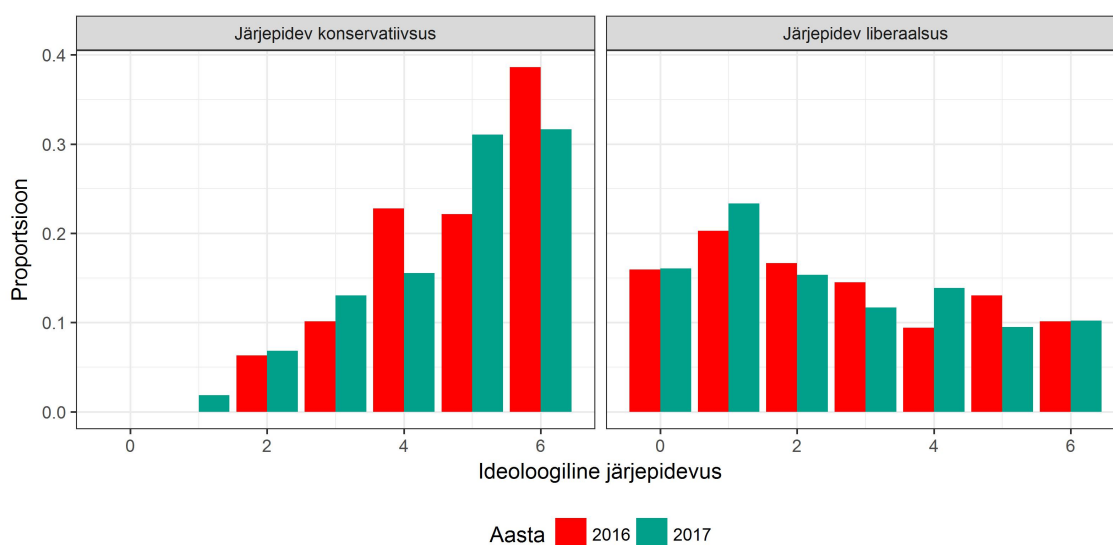
5 Ideoloogiline järjepidevus

Kui eelnevalt sai vaadatud üksnes enesemääratluskateooriate keskmisi, siis omamoodi õpetlik oleks pilk heita ka sellele, kuidas inimesed on jaotunud nende kategooriate sees. Kui palju on näiteks nende hulgas, kes ütlevad, et nad on liberaalid, neid, kes annavad konkreetsetele küsimustele liberaalseid vastuseid ja kui palju on neid, kes vastavad hoopis konservatiivselt? Kas inimesed on oma vastustes järjepidevad? Kas need, kes on liberaalid ühe küsimuse puhul

⁴ Antud jaotuse rekonstrueerimiseks on kasutatud faktoranalüüsi nii nagu see on implementeeritud R-i pakettis "lavaan" (Rosseel 2012), mis võimaldab teha ennustusi ka nende inimeste kohta, kes ei vastanud kõigile, vaid mõnelele vaadatud küsimustest.

on seda ka teiste küsimuste puhul.

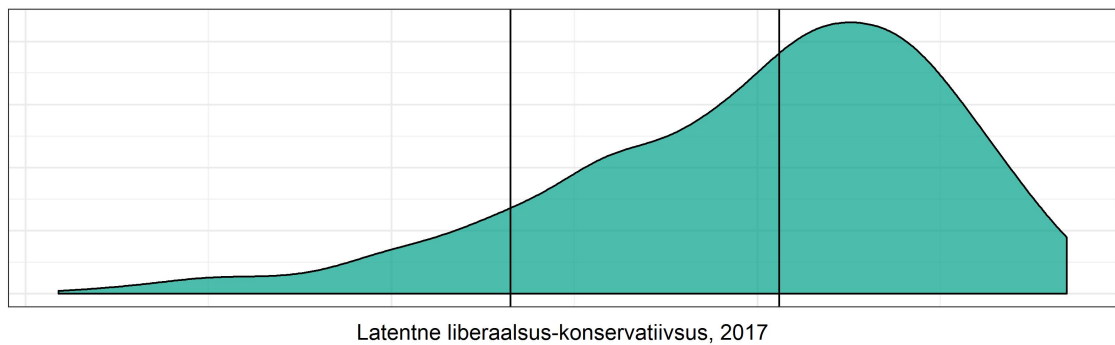
Antud küsimusele on võimalik läheneda, keskendudes nendele kuuele sotsiaalsele hoiakule (viimane majandust puudutav küsimus on siinkohal välja jäetud, nagu ka ülejäänud mittesotsiaalsed küsimused), mis sai eelnevalt välja toodud. Iga küsimuse puhul on võimalikud vastused jagatud kaheks – konservatiivseteks või liberaalseteks – ning on vaadatud, kuidas see langeb kokku inimeste liberaalsuse või konservatiivsusega nii, nagu nad ise seda väidavad. Kui vastaja määratleb ennast liberaalina ja vastab küsimusele liberaalselt, siis ta saab tinglikult ühe liberaalsuspunkti ning kui konservatiiv vastab konservatiivselt, siis ta saab ühe n.ö. konservatiivsuspunkti. Kuna vaatame kuute küsimust, siis on seega igal ennast liberaalina või konservatiivina määratlenud inimesel võimalik saada kuni kuus punkti vastavalt sellele, kui järjepidevalt nad vastavad. Vastavad jaotused on välja toodud Joonisel 9.

Joonis 9: Liberaalide ja konservatiivide jaotus vastavalt sellele, kui järjepidevalt nad valitud küsimuste puhul vastasid.

Kui konservatiivid vastavad üldiselt küsimustele vägagi järjepidevalt, siis enesemääratluse järgi liberaalide puhul on olukord pigem vastupidine. Järjepidevaid liberaale, taolisi vastajaid, kes ütlevad, et nad on liberaalid ning omavad ka ühtlasi järjepidevalt konkreetseid liberaalseid hoiakuid, on väga vähe. Ning lausa vastupidi, enamus vastajatest, kes ennast liberaaliks nimetavad, vastavad väga paljudele konkreetsetele küsimustele tegelikult pigem konservatiivselt. Antud järeldus peegeldab ka eelnevalt mainitud seika, et tegelikult on liberaalsuskonservatiivsus Eesti kodanike hulgas konservatiivsuse suunas kaldu ning pigem on paljud, kes ennast liberaaliks nimetavad, tegelikult absoluutskaalal oma vaadetes kuskil keskel või kergelt konservatiivsuse poolel. Järjepidevate liberaalide ja konservatiivide ligikaudne paiknemine eelnevalt välja toodud latentsel skaalal (Joonis 8) on välja toodud Joonisel 10.

Siinkohal oleks aga oluline ka küsida, millest see järjepidevus sõltub? Kas see, kui järjepidevalt inimene liberaalseid või konservatiivseid hoiakuid omab, on seotud tema teatud sotsiaaldemograafiliste omadustega? Antud küsimust on täpsemalt vaadatud läbi üpriski lihtsate

Joonis 10: Võimalik liberaalide ning konservatiivide jaotus konkreetsetest sotsiaalsetest küsimustest konstrueeritud latentsel skaalal, millel on näidatud järjepidevate ideoloogiliste hoiakutega inimeste paiknemine. Enam-vähem järjepidevalt liberaalseid hoiakuid omavad inimesed paiknevad vasakul vasemast vertikaalsest joonest ning järjepidevad konservatiivid paremal paremast.

mudelite, kus liberaalset või konservatiivset järjepidevust mõlema aasta puhul on ennustatud inimese vanuse, hariduse, soo, emakeele ning poliitikast huvitatuse läbi. Analüüsi tulemused on välja toodud Lisas B (Tabel 4) ning kommenteerime siinkohal nendest olulisimat.

Analüüs näitab teatud sarnaseid, aga ka erinevaid seoseid kahe järjepidevuse puhul. Mida noorem on inimene, seda järjepidevamalt on ta liberaalne ning mida vanem on inimene, seda järjepidevamalt on ta konservatiivne ning liberaalide puhul on see seos palju tugevam. Samuti on kõrgharitud vastajad palju järjepidevamalt liberaalsed, samas kui järjepideva konservatiivsuse puhul seos haridusega puudub. Poliitikast huvitatusega samuti seos puudub ning kahe aasta lõikes on näha üks oluline erinevus – sisse on tulnud keeleline mõõde. Kui 2016. aastal ei olnud seost emakeelega, siis 2017. aastal on eesti keelt kõnelevad eestlased liberaalselt järjepidevamad kui vene keelt kõnelevad eestlased. Tuleb aga mees pidada, et tegemist on üldiste suundumustega ning tegelikud erinevused, eriti järjepidevate konservatiivide puhul, on kahe keelekogukonna vahel väga väikesed.

Tasub ka mainida, et antud juhul on järjepidev liberaalsus palju enam seotud vanuse ja haridusega kui järjepidev konservatiivsus vanusega. Kui üpriski märkimisväärset osa inimeste erinevustest järjepideva liberaalsuse osas (natukue enam 20%) on võimalik seletada vanuse ja haridusega, siis inimeste konservatiivse järjepidevuse varieeruvust vanusega eriti seletada ei saa (erinevustest seletatud vähem kui 5%), kuigi statistiliselt vastav seos on olemas. Seega väga rahuldavat seletust järjepideva konservatiivsuse osas siinkohal tegelikult rõhutada ei saa.

6 Profiil Eesti liberaalist ja konservatiivist

Pöördume siinkohal tagasi selle juurde, kuidas inimesed on ennast otseselt kas siis liberaalina või konservatiivina määratlenud. Milliseid konkreetseid hoiakuid omab see inimene, kes nimetab ennast liberaaliks? See, kes nimetab ennast konservatiiviks? Keskendume siinkohal nendele küsimusele, mis liberaale ja konservatiive 2017. aasta alguses kõige enam eristasid, kuna siis on pilt natuke mitmekesisem võrreldes sellega, kui me keskendus üksnes mõlemal

aastal eristanud küsimustele. Tabelis 2 on välja toodud vastavate gruppide kõige tüüpilisemad vastused küsimustele ning nende osakaal elanikkonnas.⁵

Tabel 2: Erinevate enesemääratluskategooriate profiilid 2017. aasta alguses. Tabel näitab erinevate enesemääratluskategooriate tüüpilisi vastuseid (gruppide mediaanvastused – kuidas vastas inimene, kellest vastajaid reastades jäi nii ühele kui teisele poole sama palju inimesi) ja nende ligikaudset osakaalu Eesti kodanike hulgas.

	Järjepidev liberaal	Liberaal	Tsentrist	Konservatiiv	Järjepidev konservatiiv	Mittemääratlenud
Näokatte keeld	Pigem ei	Pigem jah	Jah	Jah	Jah	Jah
Immigratsioon teist. kultuuridest	Pigem jah	Pigem ei	Pigem ei	Pigem ei	Pigem ei	Pigem ei
Multikultuursus	Pigem jah	Pigem ei	Pigem ei	Pigem ei	Pigem ei	Pigem ei
Homoseksuaalsus	Õigust.	70% ei	Mitteõigust.	Mitteõigust.	Mitteõigust.	Mitteõigust.
Samasooliste kooselu	Jah	Pigem jah	Pigem ei	Pigem ei	Ei	Ei
Samasooliste õigus adopteerida	Jah	Pigem ei	Ei	Ei	Ei	Ei
Mees peres sissetuleku teenija	Ei	Pigem ei	Pigem jah	Pigem jah	Pigem jah	Pigem jah
Mehed poliitikas ja äris	Ei	Pigem ei	Pigem ei	Pigem jah	Pigem jah	Pigem ei
Lahutus	Õigust.	10% ei	30% ei	40% ei	40% ei	30% ei
LIGIKAUDNE %	6%	17%	42%	20%	16%	20%

Need tüüpilised vastused kinnitavad eelnevalt mainitud järeldusi. Absoluutskaalal liberaale on Eestis väga vähe ning nende tüüpilised vastused on tõepoolest liberaalsed. Väga suuri erinevusi kõikide liberaalide, tsentristide, konservatiivide ja ennast mitte määratlenud inimeste vahel ei ole. Liberaaliks üldiselt nimetab ennast Eestis inimene, kes omab liberaalset seisukohta võibolla mõnede üksikute küsimuste puhul, kuid enamuses pigem pooldab teatud määral konservatiivseid seisukohti. Kui võrrelda liberaale ja järjepidevaid liberaale, siis on näha, et nad on üksteisest vägagi erinevad. Kui niimoodi uuritud väärtusmaastikul kuskil mingi lõhe eksisteerib, siis pigem leidub see siin, liberaalide hulgas, mitte liberaalide ja konservatiivide vahel.

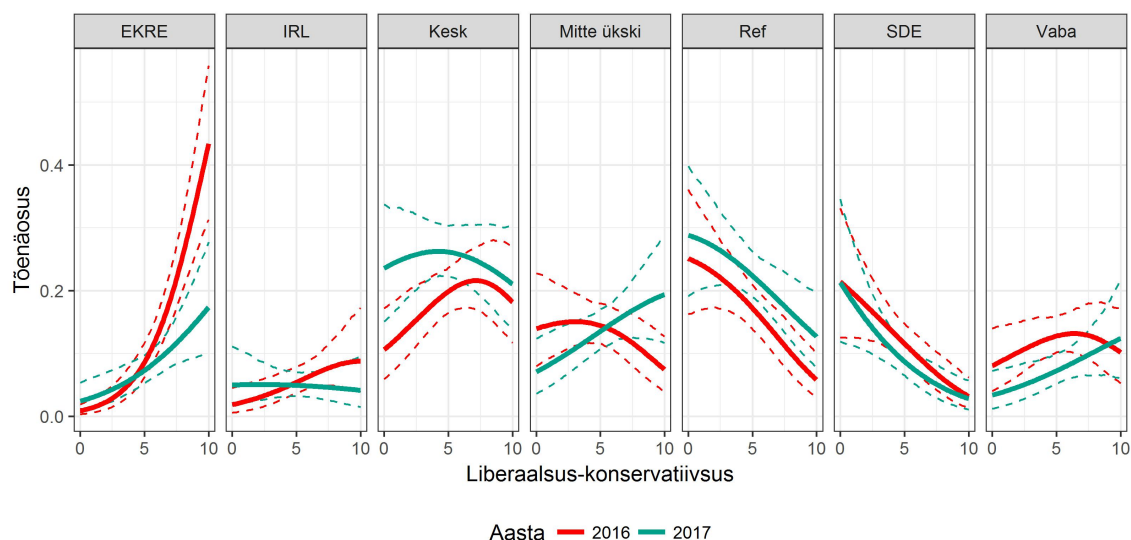
7 Liberaalsus, konservatiivsus ning erakondlikud eelistused

Kuidas on need üldised väärtusdimensioonid seotud vastajate erakonnaavalikuga? Mõlemas küsitluses paluti vastajatel öelda, kas ja millise erakonna poolt nad hääletaksid, kui valimised toimuksid kohe. Kui me teame konservatiivide ja liberaalide erakondlikke eelistuste ja vastavate seoste muutumist, oskame paremini hinnata nii selle dimensiooni positsiooni Eestis kui ka Eesti erakondade positsiooni selle suhtes.

Vaatame esmalt erakondliku eelistuse seost liberaalsuse ja konservatiivsuse ning vasak-

⁵ Lisaks võiks siin tabelis välja tuua ka abielu vajalikkuse ja soolise võrdõiguslikkuse edendamise teema, mille puhul olid erinevused keskmiste vahel märgatavad. Kuid antud erinevused olid piisavalt väikesed, et tüüpiliste vastuste puhul erinevusi ei olnud näha. Seega on nad siit välja jäetud.

ja parempoolsusega.⁶ Vastava analüüsi tulemused on välja toodud Joonistel 11 ja 12, mis näitavad seda, kuidas tõenäosus ühe või teise erakonna poolt hääletada suureneb või väheneb (vertikaalne telg), kui muutub paiknemine vastavatel enesemääratlusedimensioonidel (horisontaalne telg). Joonis 11 näitab seost liberaalsuse ja konservatiivsuse mõõtmega ning Joonis 12 vasak-parempoolsuse mõõtmega.⁷

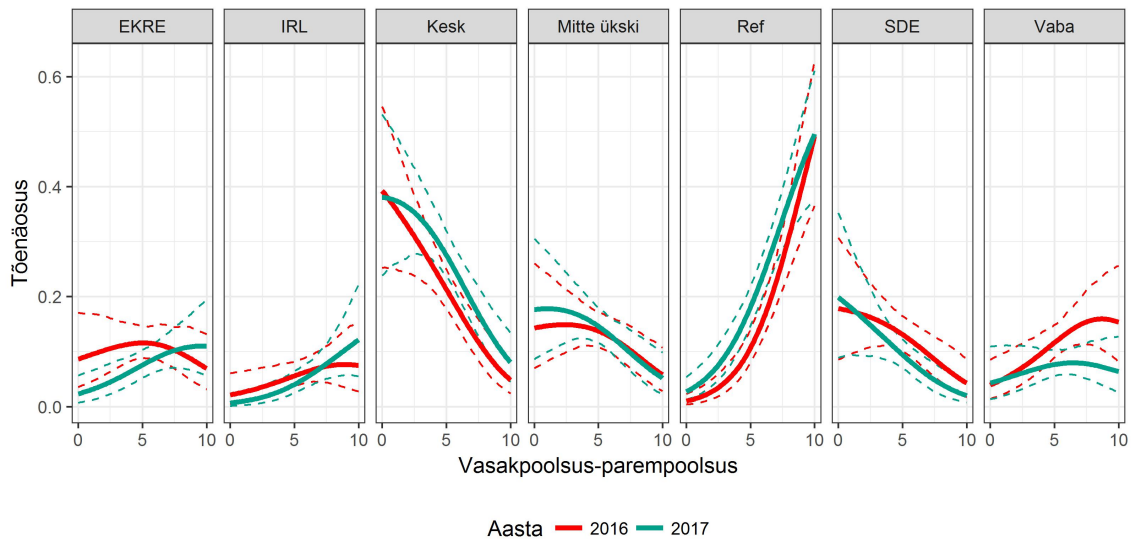
Joonis 11: Erakondade poolt hääletamise tõenäosus ja liberaalsus-konservatiivsus. Erakondade lühendid: EKRE – Eesti Konservatiivne Rahvaerakond, IRL – Isamaa ja Res Publica Liit, Kesk – Eesti Keskerakond, Ref – Eesti Reformierakond, SDE – Sotsiaaldemokraatlik Erakond, Vaba – Eesti Vabaerakond.

Tulemusi vaadates võib liberaalsuse-konservatiivsuse puhul välja tuua järgnevat. Positiivne seoses hääletamise tõenäosuse ja konservatiivse enesemääratluse vahel on näha ennekõike EKRE puhul ja teatud negatiivne seos SDE ja Reformierakonna puhul. Lisaks on näha, et EKRE puhul on see seos märgatavalt nõrgenenud, nagu ka IRL-i puhul, samas kui ehk Vabaerakonna puhul on tekkimas teatud seos konservatiivsusega. Samuti on seos konservatiivsusega nõrgenenud Keskerakonna puhul – kui veel 2016. aastal oleks olnud võimalik väita, et mida konservatiivsemalt inimene ennast määratleb, seda tõenäolisemalt ta Keskerakonna poolt hääletab, siis 2017. aastal seda enam väita ei ole võimalik. Pigem on ilmnenud kerge trend, et ennast konservatiivselt määratlevad inimesed ütlevad suurema tõenäosusega, et nad ei hääletaks ühegi erakonna poolt.⁸

⁶ Meetodina on kasutatud multinoom-logit mudelit nii, nagu see on rakendatud R-i pakettis “mlogit” (Croissant 2013). Mudeli alusel ennustatud tõenäosused ja nende usaldusvahemikud on simuleeritud mudeli parameetrite variatsiooni-kovariatsiooni maatriksi alusel.

⁷ Siin ja allpool on välja jäetud vastusevariandid “Muu”, mis koondas mikroerakondi, kellel toetus praktiliselt puudub, ja “Üksikkandidaadi poolt”. Mõlema puhul ei olnud antud juhul tähenduslikke seoseid võimalik tuvastada.

⁸ Kui antud joonised kuvavad seost enesemääratlusega, siis siinkohal võiks tekkida ka küsimus, et kuidas näeks välja seos Joonisel 7 kuvatut konkrsetest küsimustest konstrueeritud latentsel liberaalsuse-konservatiivsuse mõõtmel. Vastavad mudelid ennustati ka seda mõõdet kasutades, kuid siis ei olnud näha tugevaid ja selgeid

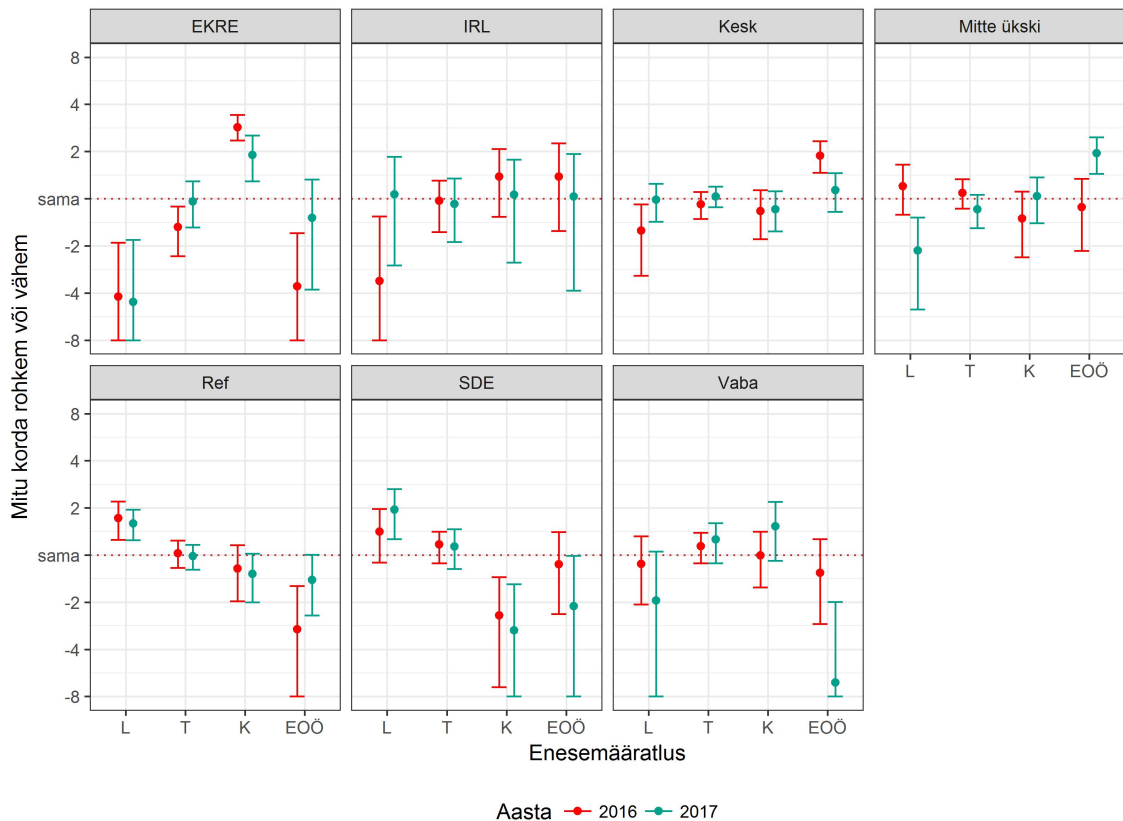
Joonis 12: Erakondade poolt hääletamise tõenäosus ja vasak-parempoolsus. Erakondade lühendid: EKRE – Eesti Konservatiivne Rahvaerakond, IRL – Isamaa ja Res Publica Liit, Kesk – Eesti Keskerakond, Ref – Eesti Reformierakond, SDE – Sotsiaaldemokraatlik Erakond, Vaba – Eesti Vabaerakond.

Vasak-parempoolsuse skaalal on näha, et kahe aasta lõikes olulisi muutusi toimunud ei ole. Peale ehk selle, et EKRE on hakanud enam ligi tõmbama enesemääratluse järgi parempoolsemaid valijaid, nagu ka IRL, ning Vabaerakond on hakanud neid kaotama. Selle dimensiooni üldine struktuur on aga seotud ennekõike Reformierakonna ja Keskerakonnaga. Vasakpoolsemad valijad valivad pigem Keskerakonda ja parempoolsed Reformierakonda. Seega inimeste ettekujutuses täidab just Keskerakond ja mitte Sotsiaaldemokraadid, nagu eeldada võiks, peamise vasakpoolse erakonna rolli. See tekitab teatud kontrasti liberaalsuse-konservatiivsuse mõõtmega, kus veel 2016. aastal valisid konservatiivsemad inimesed pigem Keskerakonda. Majanduslik vasakpoolsus ning sotsiaalne konservatiivsus (ehk parempoolsus), kaks teatud mõttes vastandit, käisid seega nende puhul koos. On aga näha, et see olukord on muutunud ning Keskerakonna valija ei ole enam selgelt konservatiivsemate vaadetega.

Mida on võimalik näha, kui vaatame erakondlikku eelistust ja enesemääratlust liberaalsuse ja konservatiivsuse skaalal võttes arvesse ka sellele küsimusele mitte vastanud inimesi. Joonis 13 näitab mitu korda erineb erakondade toetus selle enesemääratluskala neljas grupis eesti kodanike keskmisest.

Lisaks sellele, mida eelnevatelt joonistelt võis välja lugeda, on ka siin näha, et kui 2016. aastal oleks Keskerakond selgelt korjanud rohkem nende inimeste hääli, kes ennast määratleda ei oska või ei taha, siis 2017. aasta alguses Keskerakonna puhul sellist eristust enam ei olnud.

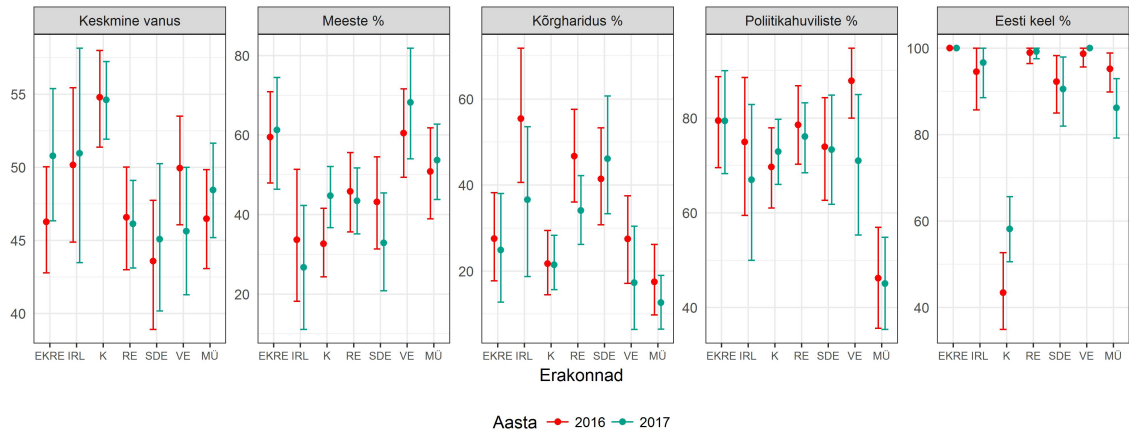
seosesid erakonnaavalikuga. Sellest võib ettevaatlikult järeldada, et erakonnaavaliku puhul ei ole niivõrd oluline mitte vastaja tegelik aluseks olev ideoloogiline paiknemine – mis võibolla paljude inimeste puhul väga selgelt ja tugevalt nende konkreetseid hoiakuid ei struktureeri – vaid pigem see, kuidas nad ennast on eksplitsiitselt määratlenud. Kui inimene mõtleb, et ta on liberaal, siis hääletab ta erakonna poolt, kes tema mõttes samasugust silti kannab ning kui inimene näeb ennast konservatiivina, siis ta valib omakorda vastava sildiga erakonna.

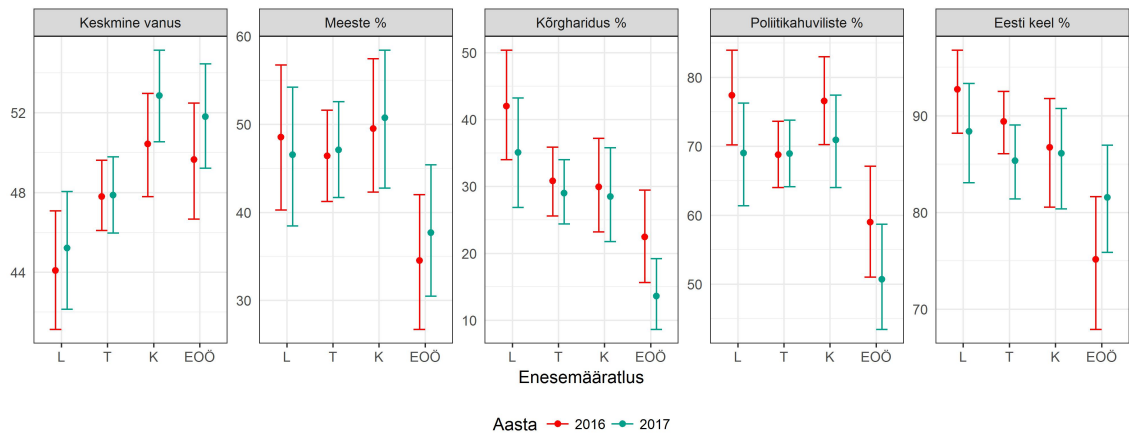
Joonis 13: Mitu korda rohkem või vähem leidub toetust erakondadele erineva enesemääratlusega inimeste hulgas. Erakondade lühendid: EKRE – Eesti Konservatiivne Rahvaerakond, IRL – Isamaa ja Res Publica Liit, Kesk – Eesti Keskerakond, Ref – Eesti Reformierakond, SDE – Sotsiaaldemokraatlik Erakond, Vaba – Eesti Vabaerakond. Enesemääratluse lühendid: L – liberaal, T – tsentrist, K – konservatiiv, EOÖ – ei oska öelda.

Pigem on näha suundumust, et sellel skaalal ennast määratlemata inimesed ei hääletaks ühegi erakonna poolt. Kui võtta arvesse seda, et nii ennast otseselt konservatiivina määratlenud inimesed kui ka vastust mitte andnud inimesed on tegelikult konservatiivid, siis on siit selgelt näha, et Eestis on või hiljuti oli kahte moodi konservatiive – ühed, kes hääletaksid EKRE poolt ja kes määratlesid ennast otseselt konservatiivina ning teised, kes pigem oleksid hääletanud Keskerakonna poolt 2016. aastal, kuid nüüd pigem ei hääletaks ühegi erakonna poolt ja kes ennast liberaalselt-konservatiivselt ei määratle. Kes on need inimesed täpsemalt – seda on näha Jooniselt 14.

Erakondade toetajate profiilides Joonisel 14 on näha ennekõike seda, et eestikeelsete valijate osakaal Keskerakonna toetajate hulgas on aasta lõikes kasvanud, samas kui mitte ühegi erakonna poolt hääletajate hulgas on vene keelt kõnelevate inimeste osakaal ilmselt suurenenud. Kui me vaatame seda, kes on need inimesed, kes oma liberaalset ja konservatiivset eelistust ei oska või ei taha öelda, siis on tegemist ennekõike vanemate, pigem naissoost kodanikega, kellel tõenäolisemalt puudub kõrgharidus ja kellel on madalam poliitiline huvi. Kui 2016. aasta alguses kuulusid sinna kategooriasse ka selgelt venekeelsed kodanikud, siis 2017. aastal seda erinevust enam näha ei ole.

(a) Erakonnad

(b) Liberaalsus-konservatiivsus

Joonis 14: Erakondade toetajate ja enesemääratluse seos sotsiaal-demograafiliste muutujatega. Erakondade lühendid: K – Eesti Keskerakond, EKRE – Eesti Konservatiivne Rahvaerakond, RE – Eesti Reformierakond, VE – Eesti Vabaerakond, IRL – Isamaa ja Res Publica Liit, MÜ – Mitte ühegi, SDE – Sotsiaaldemokraatlik Erakond. Enesemääratluskategooriate lühendid: L – liberaal, T – tsentrist, K – konservatiiv, EOÖ – ei oska öelda.

8 Kokkuvõte

Siinkohal on välja toodud olulisimad järeldused, mida eelnevatest analüüsides võib teha:

- Kui inimeste liberaalne või konservatiivne enesemääratlus on ümber tsentri sümmeetriline – liberaale ja konservatiive on sama palju – siis vastused konkreetsetele sotsiaalsetele küsimustele on üldiselt konservatiivsuse suunas kaldu.
- Liberaalsus ja konservatiivsus on segu sotsiaalsest ning majanduslikust dimensioonist, samas kui vasak-parempoolsus on palju selgemalt majanduslik.
- Majandusliku tõlgenduse osakaal liberaalsuse-konservatiivsuse dimensioonis on lange-

nud ning 2017. aasta alguseks oli ta pigem inimesi sotsiaalsel teemadel eristav dimensioon.

- Sotsiaalsed liberaalid olid 2016. aastal majanduslikult kergelt parempoolsemad kui ülejäänud, kuid see erinevus on kadunud.
- Kui vaadata üldisi trende, siis liberaliseerumist on näha samast kultuuriruumist pärit immigrantidesse suhtumise puhul, aga ka ravikanepit puudutavates hoiakutes ja lapse saamise kohustuse osas.
- Hoiakute üldist konservatiivsemaks muutumist on näha soolise võrdõiguslikkuse edendamise osas sotsiaalse ebavõrdsuse vähendamiseks.
- Liberaalsuse-konservatiivsuse mõõtmel omavad olulisimat eristusvõimet kahe aasta lõikes:
 - Immigratsiooni puudutavad küsimused.
 - Homoseksuaalsust puudutavad küsimused.
- Erinevused on kahe aasta lõikes suurenenud:
 - Abordi küsimus.
 - Lahutus.
 - Abielu.
 - Meeste roll poliitikas ja ettevõtluses.
 - Meeste roll peamiste leivateenijatena.
 - Soolise võrdõiguslikkuse edendamine.
- Erinevused on kahe aasta lõikes vähenenud:
 - Geneetiliselt muundatud toiduained.
 - Kanepi legaliseerimine.
 - Kanepi kasutamine ravieesmärgil.
 - Majandusküsimused.
- Lisaks eristab liberaale ja konservatiive suhtumine Euroopa Liitu, demokraatiasse ning selle toimimisse Eestis, kuid aasta lõikes on erinevused kõigis nendes küsimustes vähenenud, kui mitte päris kadunud.
- Eesti kontekstis ennast liberaaliks nimetavad inimesed on absoluutskaalal pigem tsentristlike väärtustega ja need, kes määratlevad ennast tsentristidena ning kes jätavad sellele vastamata on lisaks ennast konservatiivselt määratlenud vastajatele samuti pigem konservatiivsete väärtustega.
- Eristuvad selgelt enesemääratluse järgi liberaalid (umbes 20% kodanikest) ning tsentristid, konservatiivid ja ennast määratlemata jätnud inimesed (umbes 80% kodanikest) on tihti üksteisele suhteliselt arnased.

- Järjepidevaid liberaale on Eesti kodanike hulgas väga vähe, ning ennekõike on nad nooremad ja kõrgelt haritumad ning 2017. aasta alguses ka enam eesti keelt kõnelevad inimesed.
- Ennast otseselt konservatiividena määratlenud inimesed hääletaksid suurema tõenäosusega EKRE poolt, kuid see seos on aasta lõikes nõrgenenud.
- Kui liberaalsuse ja konservatiivsuse skaala seab üksteise vastu ennekõike EKRE ning Reformierakonna ja SDE, siis vasak-parem enesemääratluskala on seotud Keskerakonna ja Reformierakonna vastuseisuga.
- Ennast mitte määratlenud, kuid siiski konservatiivseid seisukohti omavad inimesed oleksid 2016. aastal hääletanud Keskerakonna poolt, kuid nüüd jätavad nad pigem hääletamata.
- Taoliste ennast mitte määratlenud inimeste puhul on tegemist keskeltläbi vanemate inimestega, kellel suurema tõenäosusega puudub kõrgharidus ja kellel on madalam poliitiline huvi ning kelle hulgas oli 2016. aastal (kuid mitte 2017. aasta alguses) enam vene keelt kõnelevaid inimesi, kui teistes enesemääratlusgruppides.

A Küsimuste loetelu

Tabel 3 annab ülevaate analüüsid kasutatud muutujatest. Juhul, kui muutuja puhul on eristatav selgelt vasak- ning parempoolsem vastus või liberaalsem ja konservatiivsem vastus, siis on nad arvuliselt kodeeritud nii, et väiksemad väärtused tähistavad vasakpoolseid või liberaalseid vastuseid ning suuremad väärtused tähistavad konservatiivseid või parempoolseid vastuseid. Juhul, kui muutujad on kodeeritud nelja punkti skaalal, tähistavad numbrid vastavalt eelpool mainitud põhimõttele vastusevariante "Jah", "Pigem jah", "Pigem ei", "Ei" või "Täiesti nõus", "Pigem nõus", "Pigem ei ole nõus" ja "Ei ole üldse nõus" või "Väga hea", "Pigem hea", "Pigem halb", "Väga halb". Osade üldisete sotsiaalsete hoiakute puhul on kasutatud 10 punkti skaalat, kus 1 tähistab "Alati õigustatud" ja 10 "Mitte kunagi õigustatud".

Tabel 3: Küsimuste loetelu. Välja on toodud kasutatud lühend, küsimuse sõnastus nii, nagu ta vastajatele esitati, ning vastusekategoriate sildid, juhul kui neid on numbriliselt esitatud.

Lühend	Sõnastus ja kodeerimine
ideo.libkons	"Poliitikas räägitakse vahel liberalismist ja konservatismist. Kuhu Te ennast sellel skaalal asetaksite, kus 0 tähistab liberalismi ja 10 konservatismi?"
ideo.libkons4	Liberalismi-konservatismi skaala, kus väärtused on kodeeritud järgnevalt: 0...3 "Liberaal", 4...6 "Tsentrism", 7...10 "Konservatiiv", ning puuduvad enesemääratulused kui "Ei oska öelda".
ideo.vasakparem	"Poliitikas räägitakse vahel vasak- ja parempoolsusest. Kuhu Te ennast sellel skaalal asetaksite, kus 0 tähistab vasakpoolsust ja 10 parempoolsust?"
ideo.vasakparem4	Vasakpoolsuse-parempoolsuse skaala, kus väärtused on kodeeritud järgnevalt: 0...3 "Vasakpoolne", 4...6 "Tsentrism", 7...10 "Parempoolne", ning puuduvad enesemääratulused kui "Ei oska öelda".
erakond	"Kui järgmisel pühapäeval toimuksid Riigikogu valimised, siis kelle poolt Te hääletaksite?" (Eesti Iseseisvuspartei, Eesti Kristlikud Demokraadid, Eestimaa ühendatud Vasakpartei, Erakond Eestimaa Rohelised, Rahva ühtsuse Erakond on kodeeritud kui "Muu", kuna nende poole hääletajate väike arv teeb nende eraldi analüüsi võimatuks).
immi.sama_kult	"Mil määral peaks Eesti riik lubama samast kultuuriruumist pärit inimestel siia elama tulla?" Skaala: 1...4
immi.eri_kult	"Mil määral peaks Eesti riik lubama erinevast kultuuriruumist pärit inimestel siia elama tulla?" Skaala: 1...4
immi.multikult	"Mil määral Te nõustute väitega, et meie ühiskonnale on parem, kui sisserändajad säilitavad oma eripäraseid kombed ja traditsioonid." Skaala: 1...4
naokkeeld	"Kas toetate näokatte kandmise keeldu (nn burkakeeld)?" Skaala: 1...4
sots.kanepmo ⁹	"Kanepi kasutamine mõnuainena." Skaala: 1...10
sots.kanepleg	"Kanepi legaliseerimine." Skaala: 1...10
sots.kanepprav	"Kanepi kasutamine ravi eesmärgil." Skaala: 1...10

⁹ Kõik järgnevad "sots" küsimused algasid: "Palun öelge iga järgneva nähtuse või tegevuse kohta, kas see on alati õigustatud, mitte kunagi õigustatud või on tõde kusagil vahepeal?"

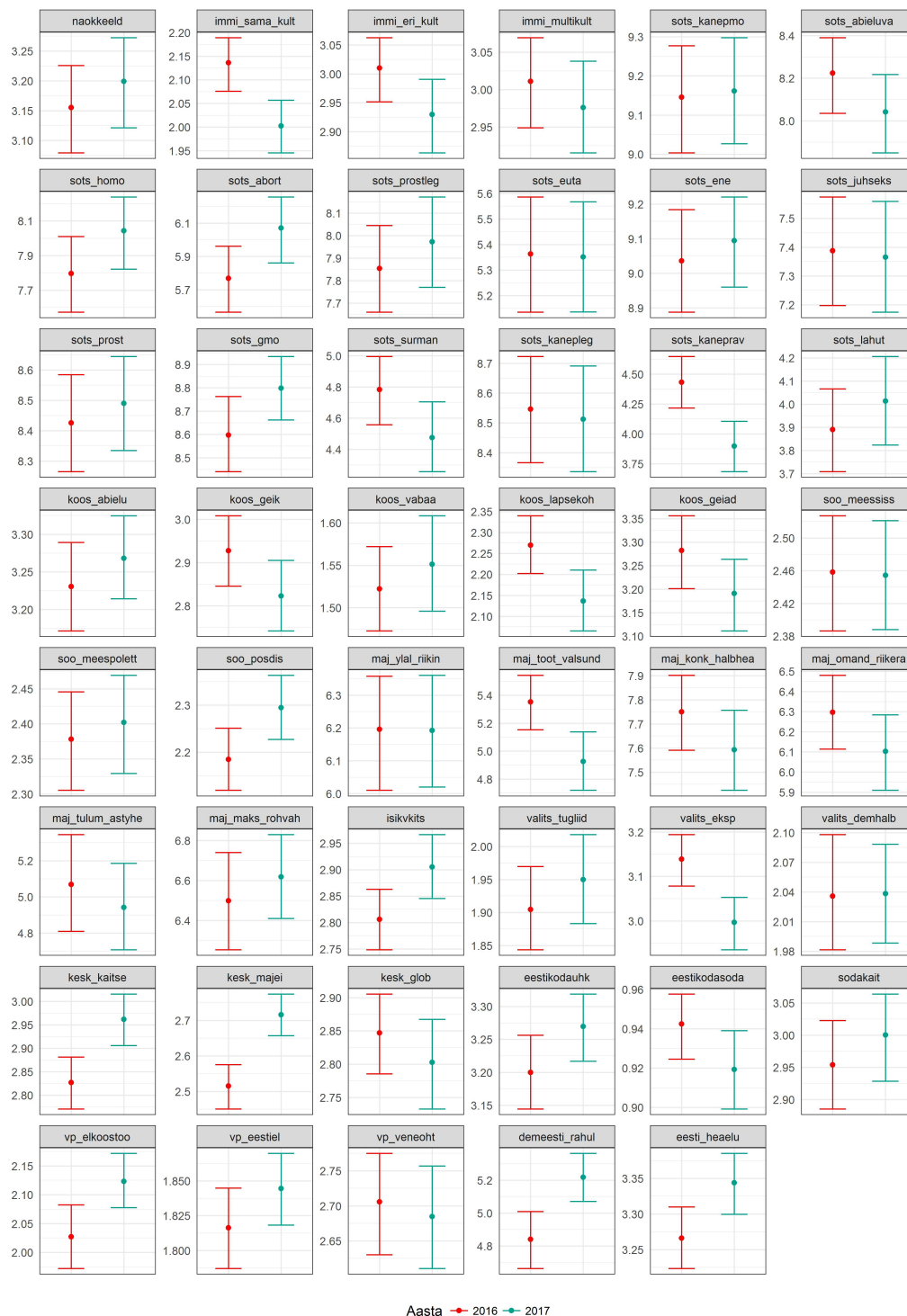
sots_lahut	"Abielulahutus." Skaala: 1...10
sots_abieluva	"Abieluväline suhe abielus olevate meeste/naiste puhul." Skaala: 1...10
sots_homo	"Homoseksuaalsus." Skaala: 1...10
sots_abort	"Abort." Skaala: 1...10
sots_prost	"Prostitutsioon." Skaala: 1...10
sots_prostleg	"Prostitutsiooni legaliseerimine." Skaala: 1...10
sots_juhseks	"Juhuslikud seksuaalvahekorrad." Skaala: 1...10
sots_euta	"Eutanaasia (ravimatu haige elu lõpetamine)." Skaala: 1...10
sots_ene	"Enesetapp." Skaala: 1...10
sots_gmo	"Toiduainete geneetiline muundamine." Skaala: 1...10
sots_surman	"Surmanuhtlus." Skaala: 1...10
koos_abielu	"Abielu või pikaajaline stabiilne kooselu on vajalik, et olla õnnelik." Skaala: 1...4
koos_geik	"Geipaaridel peaks olema võimalus registreerida oma kooselu." Skaala: 1...4
koos_vabaa	"Selles pole midagi halba, kui kaks inimest elavad koos, ilma et nad oleksid abielus." Skaala: 1...4
koos_lapsekoh	"Laste saamine on kohustus ühiskonna ees." Skaala: 1...4
koos_geiad	"Geipaaridel peaks olema võimalus adopteerida lapsi." Skaala: 1...4
soo_meessiss	"Pere peamine sissetuleku teenija peaks olema mees." Skaala: 1...4
soo_meespolett	"Üldiselt sobivad mehed poliitikas ja ettevõtluses liidri rolli paremini kui naised." Skaala: 1...4
soo_posdis	"Soolise võrdsuse edendamiseks tuleks soodustada naiste ligipääsu juhtivatele ametikohtadele (teatavate meetmete abil)." Skaala: 1...4
maj_ylal_riikin ¹⁰	"Riik peaks rohkem vastutama inimeste ülalpidamise eest – Inimesed peaksid ise rohkem vastutama oma ülalpidamise eest." Skaala: 0...10
maj_toot_valsund	"Töötutel peaks olema õigus keelduda töökohast, mida nad ei soovi – Töötud peaksid nõustuma ükskõik millise pakutava jõukohase töökohaga või jääma vastasel korral ilma oma tööst." Skaala: 0...10
maj_konk_halbhea	"Konkurents on kahjulik, see toob välja inimese halvimal küljel – Konkurents on hea, see stimuleerib inimesi tublisti töötama ja arendama uusi ideid." Skaala: 0...10
maj_omand_riikera	"Riikliku omandi osatähtsust äri- ja tööstustegevuses tuleks suurendada – Eraomanduse osatähtsust äri- ja tööstustegevuses tuleks suurendada." Skaala: 0...10
maj_tulum_astyhe	"Eestis tuleks kehtestada astmeline tulumaks – Eestis peab säilima ühetaoline tulumaks." Skaala: 0...10
maj_maks_rohvah	"Riik peaks ettevõtteid rohkem maksustama – Praegune tulumaksusüsteem peaks säilima (ettevõttesse investeeritud kasum on maksuvaba)." Skaala: 0...10
isikvkits	"Mil määral Te nõustute väitega: isikuvabaduste kitsendamine on põhjendatud, kui seda nõuavad riigi julgeolekuhuvid?" Skaala: 1...4
valits_tugliid ¹¹	"Tugev liider, kes ei pea arvestama parlamendi ja valimistega." Skaala: 1...4

¹⁰ Kõik järgnevad majandusküsimused algasid: "Kuhu Te oma vaated antud skaalal paigutaksite?"

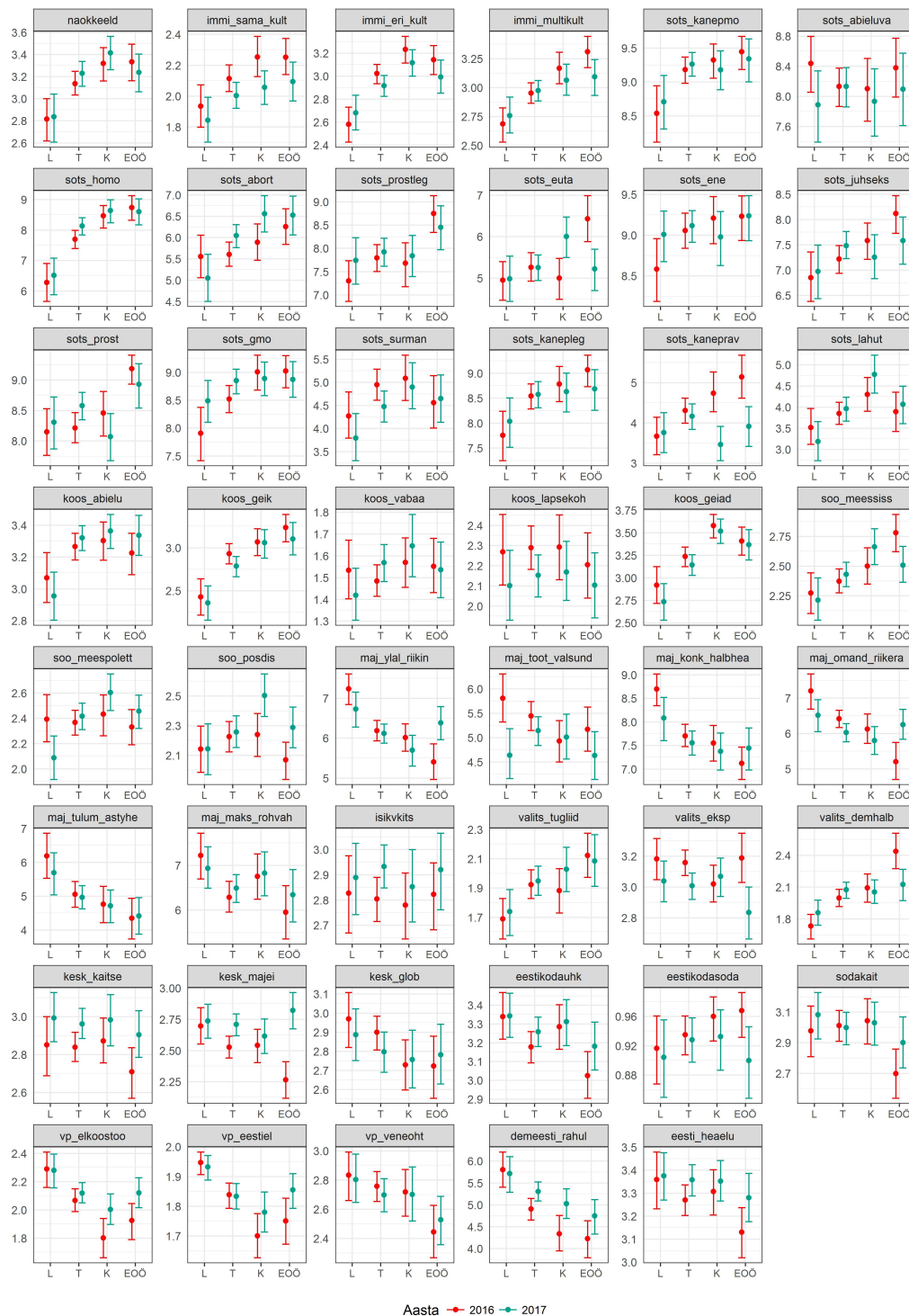
¹¹ Kõik järgnevad "valits" küsimused algasid: "Missugune järgmistest riigivalitsemise viisidest sobiks Teie arvates Eestile?"

valits_eksp	"Valitsuse liikmeteks määratakse eksperdid, kes teevad kollektiivseid otsuseid vastavalt sellele, mida nad Eesti riigi jaoks paremaks peavad" Skaala: 1 . . . 4
valits_demhalb	"Demokraatliku poliitilise süsteemi olemasolu (nagu täna toimiv süsteem)" Skaala: 1 . . . 4
kesk_kaitse	"Prioriteediks peab olema keskkonna kaitsmine, isegi kui see mõnevõrra pidurdab majanduskasvu ja viib töökohtade kaotuseni" Skaala: 1 . . . 4
kesk_majei	"Prioriteediks peab olema majanduskasv ja uued töökohad, isegi kui see põhjustab teatud kahju keskkonnale" Skaala: 1 . . . 4
kesk_glob	"Eesti ühiskond tervikuna peaks rohkem võitlema globaalsete keskkonnaprobleemidega nagu kliimasoojenemine" Skaala: 1 . . . 4
eestikodauhk	"Kui uhke Te olete selle üle, et olete Eesti kodanik?" Skaala: 1 . . . 4
eestikodasoda	"Kõik me loodame, et veel üht sõda ei tule, aga kui Eestile tungitaks kallale, siis kas Eesti kodanik peaks sõjas Eesti riigi eest võitlema?" Skaala: 0, 1
sodakait	"Kui Eestile tungitaks kallale, kas oleksite oma võimete ja oskuste kohaselt valmis osalema kaitsetegevuses?" Skaala: 1 . . . 4
vp_elkoostoo	"Mõne arvates peaks Euroopa Liidu koostöö süvenemine jätkuma. Teiste arvates on see juba niigi liiga kaugale läinud. Milline on Teie seisukoht antud küsimuses?" Skaala: 1 . . . 3
vp_eestiel	"Kas Eesti peaks kuuluma Euroopa Liitu?" Skaala: 1, 2
vp_veneoht	"Kas Teie arvates kujutab Venemaa ohtu Eesti julgeolekule?" Skaala: 1 . . . 4
demeesti_rahul	"Üldiselt hinnates, kuivõrd rahul olete sellega, kuidas demokraatia Eestis toimib?" Skaala: 0 . . . 10
eesti_heaelu	"Kas Teie arvates on Eestis hea elada?" Skaala: 1 . . . 4
vanus	Vastaja vanus.
sugu_mees	Vastaja sugu.
hari_korg	Kas vastajal on kõrgharidus. Ümberkodeeritud küsimusest, mis puudutas täpsemat haridustaset.
polhuvi_jah	Kas vastaja on poliitikast huvitatud Ümberkodeeritud küsimusest, mis puudutas täpsemat poliitikahuvi.
keel_eesti	Põhiline suhtluskeel.

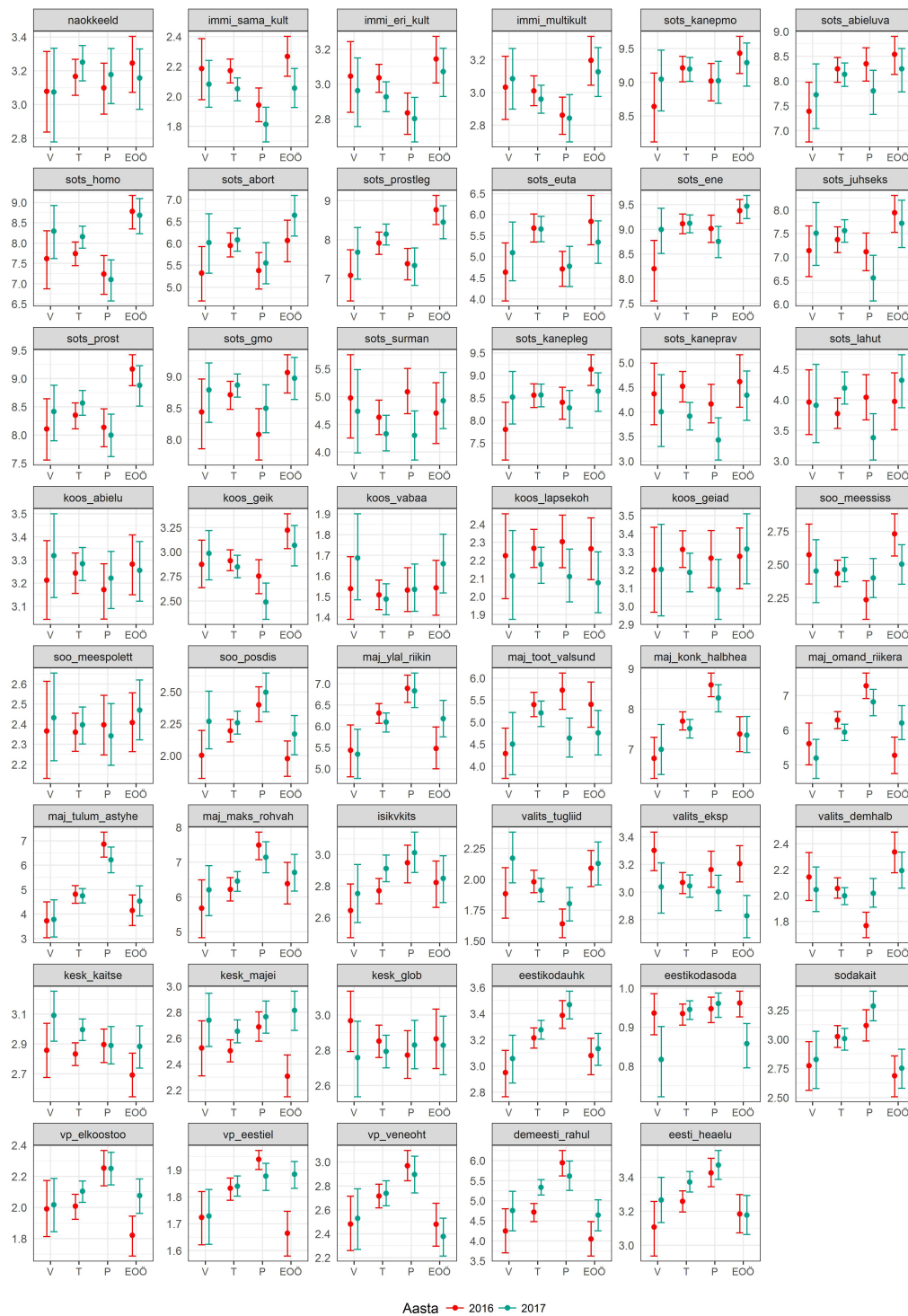
B Täiendavad joonised

Joonis 15: Võimalikud keskmised vastused sotsiaalsetele ja majanduslikele hoiakutele 2016. ja 2017. aasta lõikes. Punktid tähistavad parimat ennustust populatsiooni (kodanikkonna) väärtuse kohta ning jooned usaldusvahemikke, kus tegelik väärtus võib paikneda. Joonte kattumise ulatus näitab kuivõrd tõenäoline on see, et tegelikult erinevust ei eksisteeri.

Joonis 16: Keskmised vastused konkreetseid hoiakuid puudutavatele küsimustele konservatiivse enesemääratluse kategooriate lõikes, 2016 ja 2017. Punktid tähistavad parimat ennustust populatsiooni (kodanikkonna) väärtuse kohta ning jooned usaldusvahemikke, kus tegelik väärtus võib paikneda. Joonte kattumise ulatus näitab kuivõrd tõenäoline on see, et tegelikult erinevust ei eksisteeri. Enesemääratluse lühendid: L – liberaal, T – tsentrist, K – konservatiiv, EOÖ – ei oska öelda.

Joonis 17: Vasakpoolse ja parempoolse enesemääratluse jaotus spetsiifiliste hoiakute võimalike vastuste lõikes. Punktid tähistavad parimat ennustust populatsiooni (kodanikkonna) väärtuse kohta ning jooned usaldusvahemikke, kus tegelik väärtus võib paikneda. Joonte kattumise ulatus näitab kuivõrd tõenäoline on see, et tegelikult erinevust ei eksisteeri. Enesemääratluse lühendid: V – vasakpoolne, T – tsentrist, P – parempoolne, EOÖ – ei oska öelda.

Tabel 4: Hoiakulise järjepidevuse sõltuvus sotsiaaldemograafilistest omadustest. OLS regressioon.

	Liberaalsus 2016 (1) ja 2017 (2)		Konservatiivsus 2016 (3) ja 2017 (4)	
	(1)	(2)	(3)	(4)
Vanus	−0.041*** (0.008)	−0.032*** (0.008)	0.013** (0.006)	0.017** (0.007)
Korgharidus	1.094*** (0.307)	0.845** (0.329)	−0.331 (0.220)	−0.203 (0.235)
Mees	0.171 (0.306)	−0.179 (0.301)	0.160 (0.205)	0.380* (0.211)
Eesti keel	0.292 (0.554)	1.554*** (0.443)	0.089 (0.282)	−0.359 (0.287)
Poliitikast huvitatus	0.108 (0.353)	0.533 (0.330)	0.273 (0.243)	−0.289 (0.240)
Konstant	3.541*** (0.726)	2.040*** (0.608)	3.823*** (0.405)	4.159*** (0.435)
Juhtumite arv	137	135	157	160
R ²	0.270	0.242	0.068	0.053
Kohandatud R ²	0.242	0.212	0.038	0.022

Märkus:

*p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01

Bibliograafia

- Croissant, Yves (2013). *Mlogit: Multinomial Logit Model*. URL: <https://CRAN.R-project.org/package=mlogit>.
- Hlavac, Marek (2015). *stargazer: Well-Formatted Regression and Summary Statistics Tables*. R package version 5.2. Harvard University. Cambridge, USA. URL: <http://CRAN.R-project.org/package=stargazer>.
- Mooney, Christopher ja Robert Duval (1993). *Bootstrapping: A Nonparametric Approach to Statistical Inference*. 94-95. Sage.
- R Core Team (2015). *R: A Language and Environment for Statistical Computing*. R Foundation for Statistical Computing. Vienna, Austria. URL: <http://www.R-project.org/>.
- Rosseel, Yves (2012). lavaan: An R Package for Structural Equation Modelling. *Journal of Statistical Software* 48.2.
- Wickham, Hadley (2009). *ggplot2: Elegant Graphics for Data Analysis*. Springer-Verlag New York. ISBN: 978-0-387-98140-6. URL: <http://had.co.nz/ggplot2/book>.